

VI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Tartalomjegyzék

Tanulmányok

- Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban – *Dr. Vincze Attila* / 3
- Tulajdonjog-fenntartás és dologi jogügylet – *Dr. Fabók Zoltán* / 14

Külföldi kitekintés

- Az élettársak jogállása – *Dr. Szeibert Orsolya* / 17

Hírek

- Szeminárium az USA hitelbiztosítéki jogáról az Igazságügyi Minisztériumban – *Dr. Csizmazia Norbert* / 20

Polgári jogi kodifikáció

ISSN 15851168

Kiadja a HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 1137 Budapest, Radnóti M. u. 2. • Telefon: 340-2304, 340-2305 • Fax: 349-7600

E-mail: hvgorac@hvgorac.hu • Internet: <http://www.hvgorac.hu>

Felelős kiadó: Lipovecz Éva, a kft. ügyvezetője

Szerkesztőbizottság: Dr. Vékás Lajos, Dr. Boytha György, Dr. Gadó Gábor, Dr. Kisfaludi András, Dr. Lábady Tamás, Dr. Petrik Ferenc, Sáriné dr. Simkó Ágnes, Dr. Sárközy Tamás, Dr. Weiss Emilia, Dr. Zlinszky János

Megjelenik kéthavonta. Példányonkénti ára: 1490 Ft+áfa. Megrendelhető és megvásárolható a Kiadónál.

A Polgári jogi kodifikáció információinak átvételéhez, az írások bármilyen célú felhasználásához és újraközléséhez, másolásához a Kiadó előzetes engedélye szükséges.

Nyomás: ETOPrint Nyomdaipari Kft. • Felelős vezető: Balogh Mihály

Tanulmányok

Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban*

„Non ex regula jus sumatur, sed ex jure, quod est, regula fiat”
(Paulus D. 50. 17. 1)

Az Alkotmány és a magánjogi viszonyok kapcsolata egyre hektikusabban jelentkező probléma. Ez a tanulmány arra vállalkozik, hogy az alkotmányi normák magánjogi viszonyokra alkalmazhatóságának Magyarországon kitapintható két fő áramlatát röviden, a kritikai észrevételek megtételéhez szükséges mértékben bemutassa, majd az új Polgári Törvénykönyv Konceptiójában (továbbiakban: Konceptió) megjelent javaslatához alternatív indokolást nyújtson. Nem kívánjuk a polgári jogi törvényalkotás alkotmányossági követelményeit elemezni, egyrészt ez evidencia, másrészt ezt már mások megtették helyettünk.¹

I. Problémafelvetés

Közhelyszerűen állíthatjuk, hogy a magánjog nem mentes a politikai hatásoktól: politikai szándékok megvalósítására használják fel, és legkülönbözőbb ideológiák célkitűzéseinek érvényre juttatása körében szántak már neki szerepet.² E szerep éppúgy kapcsolódott diktatúrák,³ mint jelenleg demokráciák értékválasztásának szolgálatához. E szerep egyik aktuális megnyilvánulása az alapvető jogok vagy emberi jogok, illetve általánosságban az Alkotmány normáinak valamilyen fokú figyelembevételére a polgári ítélezésben és a polgári jogviszonyokban.

Az Alkotmány érvényre juttathatóságának kérdésével kapcsolatosan Magyarországon is kialakultnak tekinthető a klasszikus két álláspont, mely az Alkotmányos alapjogok – illetve ritkábban más alkotmányos szabályok – magánjogi alkalmazhatósága közvetlensége, illetve közvetettsége mint csoportalkotó kritérium mentén kiforrott.⁴

I. 1. Az Alkotmány közvetlen alkalmazhatóságának megalapozása

Ha az Alkotmány közvetlen alkalmazhatóságát hirdető⁵ érveit szétfésülgetjük, akkor a következő lépcsőkre épülő érvrendszert találhatjuk.

- Az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezési hatásköre nem kizárólagos.
- A bíróságok rendes joggyakorlatuk során ténylegesen végeznek normakontrollt.
- E fenti két érvet pótlólagosan azzal támasztják alá, hogy a rendes bíróságok alkotmányértelmező tevékenységét semmilyen jogszabály nem tiltja, ami praktikusán az első érv tartalmilag azonos, bár formailag inverz megfogalmazása.
- Továbbá az Alkotmány 77. § (2) bekezdés és 70/K. § együttes olvasatából az következne, hogy az Alkotmány azért alkalmazandó közvetlenül, mert a bírói védelem az alkotmányos jogok kontradiktórius eljárásban történő védelmét jelenti, továbbá azért, és ez az érv már komolyabb,

mert az Alkotmány 77. § szóhasználatában a mindenki kifejezés szerepel, és e szó alól pedig a szubszumció során bajosan lehetne a magánszemélyeket kivonni.

- Végül pedig nem látnak technikai különbséget a jogalkalmazás egyik, illetve másik fajtája között, így az Alkotmány és adott esetben a Polgári Törvénykönyv alkalmazása között.

ad a) Az alkotmány közvetlen alkalmazhatóságának hívei elvetik tehát azt az álláspontot, hogy az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezési hatásköre monopólium lenne. Ennek során gyakorlatilag a 31/1990. (XII. 18.) AB határozat ratio decidendi-jének egyik vonulatát követik kis, de nem elhanyagolható módosítással. A határozat indokolása szerint „az Alkotmány értelmezésére nem kizárólag az Alkotmánybíróság jogosult. Az Országgyűlést is megilleti az a jog, hogy hiteles értelmezést fűzzön az Alkotmány valamely rendelkezéséhez, s ezen túlmenően, tevékenységük ellátása során a jogalkotó és jogalkalmazó szervek is értelmezik az Alkotmányt.”⁶ Az Alkotmánybíróság által végzett alkotmányértelmezés egyetlen sajátossága az, hogy az erga omnes hatályú.⁷ Tehát részben az Alkotmány interpretálásának a nyílt társadalom alkotmányértelmezéseinek sokaságán,⁸ részben a *Verfassungswirklichkeiten*⁹ fogalmán alapul magyarázatuk.

Így következtetnek arra, hogy a bíróságok is alkotmányértelmezést végeznek tevékenységük során,¹⁰ és ebből kifolyólag támadják a Legfelsőbb Bíróság egyik BH-ban megjelent eseti döntését is, mely az alkotmányértelmezés monopóliumát az Alkotmánybíróság számára tartja fenn.¹¹

Itt azt érezzük megjegyzendőnek, hogy az Alkotmánybíróság későbbi határozataiban már nem az alkotmánymagyarázó nyílt társadalom alapuló érvelést veszi át, csupán azt a tesztet, ami az absztrakt normakontrollra irányuló indítványok szűrését szolgálja.¹² Továbbá az érvelés alapjául szolgáló – de nem idézett – döntés még 1990-ben, sajátos történelmi körülmények között, a még helyét kereső alkotmánybíráskodás idejében keletkezett, így tehát a rekapituláció hiánya – holott arra nyílt lehetőség – mindenképp azt jelzi, hogy az Alkotmánybíróság későbbiekben nem tekintette követendőnek ezt az érvet. Továbbá az elévülési határozatainak egyikében később *expressis verbis* is kiemelte, hogy az Országgyűlés határozat formájában történő jogértelmezése – per analogiam alkotmányértelmezése – legfeljebb saját magát köti,¹³ ami világosan jelzi az alkotmányértelmezések rangsorát.

Nem lehet elhallgatni, hogy alkotmányértelmezők nyílt társadalomból fakadó alkotmánymagyarázatok sokasága egy tényleges szociológiai jelenség, de az ezt hirdető Häberle¹⁴ is úgy fogalmaz, hogy e magyarázatok helyessége mindig az interpretáló szervtől, annak eljárásától, és kvalifikációjától függ.¹⁵ És különösen óva inti a bíróságokat attól, hogy a demokratikus törvényhozó által alkotott jogszabályok érvényességét alapvetően vitassák.¹⁶

ad b) Hivatkoznak továbbá arra is, hogy a bíróságok rendes tevékenységük során is végeznek olyan tevékenységet, mellyel félreteszik a törvénnyel ellentétes rendeleteket, azokat nem alkalmazzák,¹⁷ és erre e szerveket a jogalkotásról szóló törvény fel is hatalmazza.¹⁸ Ilyen módon, szól a következtetés, az Alkotmány alapján közvetlenül is el lehetne dönteni a jogvitákat, az alkotmányellenesnek tartott jogszabály félretételével, de meg nem semmisítésével.¹⁹

* Alternatív indokolás az 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozattal elfogadott és a Magyar Közlöny 2003. évi 8. számában megjelent új Ptk. Konceptiójában elfogadott álláspontoz.

Több hiba is van ezzel az érveléssel: egyrészt a hivatkozott passzust a jogalkotásról szóló törvény nem tartalmazza, csak azt, hogy a jogforrási hierarchiában alacsonyabb szinten lévő norma nem lehet ellentétes a magasabb szinten állóval, másrészt a szerzők a jogforrási hierarchiával kapcsolatos állítólagos bírósági gyakorlatot egyetlen egy konkrét bírósági határozattal sem támasztották alá.

Sőt ez az érv azért sem lehet igaz, mert az Alkotmánybíróság végzi a formális alkotmányellenesség felszámolását is.²⁰

Továbbá közzétett bírósági határozat utal arra is, hogy folyamatban lévő ügyben egy jogszabály alkotmányosságát vitató fél olyan tartalmú indítványának elutasítását nem kell indokolnia a bíróságnak, melyben az Abtv. 38. § (1) bekezdésének alkalmazására tesznek javaslatot,²¹ hiszen ez a jogszabály alkotmányosságának vizsgálatát jelentené, és erre csak az Alkotmánybíróság jogosult.

ad c) E problémakör érintésekor – anélkül, hogy magunkat ismételnénk – érdemes kitérni az Alkotmánybíróságról szóló törvény gyakran citált 38. § (1) bekezdésére, mely egy bírói kezdeményezésű, adott ügyre kiható, de lényegét tekintve normakontrollra irányuló eljárás.²² Az Alkotmány közvetlen alkalmazását hirdetőik ebben a körben további érvként hivatkoznak az Alkotmány 77. § (2) bekezdésére, illetve a 70/K. §-ra is, mivel hogy e szabályok azt involválják (feltételes mód), hogy az alkotmányértelmezés nem monopóliuma az Alkotmánybíróságnak, és a felterjesztés joga egyben nem kötelezettsége a bírácnak. E körben felmerült az is, legradikálisabb álláspontként, hogy maga az Abtv. 38. § (1) bekezdése alkotmányellenes.²³ hiszen csak az Alkotmánybírósághoz történő felfolyamodást biztosítja, és ezzel kizárja az alapjogi bíraskodást, amely hatáskör következne az Alkotmány két hivatkozott szakaszából.

A hivatkozott alkotmányos szabályokat (70/K. § és 77. §) most zárójelbe tesszük, csak a hatáskör kizárólagosságára koncentrálunk, és arra, hogy a kifejezett tilalmazó normára van-e szükség ebben a körben. Az Alkotmányban biztosított hatáskörök rendjét, azok jellegét Alkotmánybíróság maga rendezte, bár más kontextusban, de ez nem von le semmit annak elvi jelentőségéből. A köztársasági elnök hatáskörének elemzése során tért ki arra a taláros testület, hogy az Alkotmány minden szerv hatáskörét kimerítően és konkrétan meghatározza, ezt csak a Kormány esetén nem teszi meg,²⁴ vagyis csak a Kormány az egyetlen olyan szerv, melynek hatáskörébe tartozik minden, amit az Alkotmány kifejezetten más szerv hatáskörébe nem utalt. Ebből következik az, hogy hibás az az érvelés, amely túlértékeli azt a tényt, hogy külön jogszabály nem tiltja a bíróságok számára a jogértelmezést,²⁵ és ebből azt a következtetést vonja le, hogy a bíróság is jogosultak lennének alkotmányértelmezést végezni.

ad d) E kérdéseket csak érintjük, mégpedig azért, mert az Alkotmány 77. § szóhasználatából folyó következményeket lentebb, az Alkotmány közvetett hatályának boncolgatása körében, alaposabban elemezzük, illetve mert az Alkotmány 70/K. § jelentésének körében elegendő az Alkotmánybíróság néhány határozatára utalnunk.

Az Alkotmánybíróság többször emelte ki azt, hogy a bírói felülvizsgálat, illetve a bírósághoz fordulás joga nem korlátlan. Így tehát egy rendkívüli történelmi helyzettől eltekintve,²⁶ mely a maga rendkívülisége alapján a kivétel a szabály igazolásához,²⁷ általánosságban megállapítható, hogy ez a jog sem korlátlan. Az Alkotmány 70/K. § nem értelmezhető úgy, hogy az alapvető jogok, illetve köteleességek közvetlenül, függetlenül attól, hogy az adott esetre vannak-e külön eljárási rendelkezések, és azoknak melyek az alkotmányos korlátai, e § alapján bíróság előtt lennének érvényesíthetőek.²⁸ „[A]z alapjogok a megfelelő törvények helyes alkalmazásán keresztül jutnak a rendes bíróságokon érvényre.”²⁹

Ha elvonatkoztatunk az Alkotmány többi szabályától, és általánosságban vizsgáljuk azt, hogy vajon egy jog vélt vagy valós

megsértésének esetére alkotmányilag megnyitott bírói út mit jelent, akkor óhatatlanul meg kell vizsgálni a keresetesség kérdését, vagyis azt, hogy ilyenkor „a keresetbeli jog megilleti-e a felperest az alperessel szemben vagy sem”.³⁰ Erre a kérdésre pedig több válasz is adható, vagyis alkotmányosan akár a jogsértő magánszemély, akár az állam elleni³¹ keresetindítási lehetőség benne foglaltatik egy ilyen szabályban. Ebből a széles lehetőségből egyértelműen fakad ezen alkotmányos tétel kibontásának, akár alkotmánybírósági, akár törvényhozói értelmezésének szükségessége.

A bíróság általi jogvédelem kevésbé tekinthető klasszikus értelemben vett alapjognak, nem az állam által érinthetetlen szférára része, hanem éppen, hogy az állam által biztosított intézmény,³² és ebből következően az állam meghatározhatja, hogy milyen formában és milyen mértékig nyújt támogatást ehhez addig a pontig, amíg nem teszi lehetetlenné a joghoz jutást, tehát ameddig nem érinti az alapjogként tételezett lényegét. Így a szükségességi-arányossági megfontolások nem lehetnek idegenek ettől az alapjogtól sem – ha alapjognak tekintjük a 70/K. §-ban foglalt szabályt.

Vagyis az Alkotmány 70/K. § önmagában, az Alkotmány, illetve tágabban a jogrendszer egyéb elemeinek vizsgálata nélkül nem ad támpontot ahhoz, hogy az alkotmányos szabályok a magánjogi viszonyokban alkalmazandóak-e vagy sem.³³

ad e) Arra, hogy az Alkotmány és az Alkotmány alatti jog alkalmazása nem ugyanolyan jellegű jogalkalmazói mechanizmus, az Amerikai Egyesült Államok Legfelső Bírósága is utalt, holott ez a szerv nem szakosított alkotmánybíróság, hanem rendes bírói tevékenységet is végez.³⁴

Míg a polgári viszonyok elbírálása során rendelkezésre áll egy kódex, ami átfogó és rendszerezett szabályanyagával, az egységbe foglalt normák módszerbeli homogenitásával, a terminológiai egységgel, a tömörítés és rövidítés lehetőségével nagy segítség a jogalkalmazás során,³⁵ addig az Alkotmány értelmezése, annak normastruktúrája, szabályozási tárgya és funkciója folytán³⁶ más jogszabály-értelmezésekhez képest bizonyos sajátosságokat mutat.³⁷ Az Alkotmány megfogalmazásainak sokat emlegetett nyitottsága,³⁸ a magas fokú absztrakciós szintje, a tömör fogalmazása, illetve az egyes államszerveknek számára kínált játéktér³⁹ és az ezzel szoros összefüggésben álló „judicial self-restraint”⁴⁰ csak az egyik oldala az értelmezés nehézségeinek. Az Alkotmány értékelkötelezettsége és értékkonzerváló jellege szintén más jellegű normaértelmezést involvál, szemben az ilyen követelményeket csak közvetetten szabályozó normákkal. Szintén csak megemlítjük, hogy az Alkotmány normáinak egymásra is tekintettel kell lenniük, biztosítani kell az Alkotmány egységét, az egyes alapjogok, illetve más értékek közötti összhangot, ami az értelmezés során más jellegű tevékenységet jelent, mint az egyszerű bírói szubszumció,⁴¹ bár ez nem zárja ki azt, hogy bizonyos esetekben ne lehetne valamilyen jogot az Alkotmányból levezetni,⁴² de ez más típusú jogalkalmazás, mint adott esetben a Polgári Törvénykönyv mindennapi alkalmazása.

I. 2. Az Alkotmány közvetett alkalmazása a magánjogi viszonyokban

A *Vékás Lajos* vezette polgári jogi kodifikációs főbizottság által kidolgozott Konceptió az Alkotmány tételeinek magánjogi viszonyokban történő közvetett alkalmazhatósága, hatálya mellett teszi le a garast.⁴³ Érvelésüket a következőkben összegezzük.

- Abból indul ki a Konceptió, hogy a magánjogi jogviszonyok alanyai az Alkotmányban lefektetett tételeknek nem közvetlen címzettjei, ebből következően ezek a tételek a magánjog alanyaira közvetlenül nem hatnak ki, vagyis őket más norma közebeiktatása nélkül se nem kötelezik, se nem jogosítják. Ebből következik, hogy pusztán az Alkotmány alapján nem lehet jogvitákat megoldani.

b) Érzékelve azt a problémát, hogy a polgári jog szabályai nem feltétlenül alkotmányosak, megjelent a Konceptióban egy javaslat e kérdést eljárásjogilag rendezendő. Akár hiányzik az alkotmányos norma, akár alkotmányellenes a tartalma, a Konceptió az Alkotmánybíróságról szóló törvény 38. § alkalmazását javasolja mindkét esetre. Vagyis, hogy a bíróságok számára is meg kell nyitni a mulasztásos alkotmányellenesség megállapításának kezdeményezési jogát.

ad a) Az egész Konceptió abból indul ki, hogy az alapjogok az egyén, az „individuum harci jogai” az államhatalommal szemben, mivel az alapjogok keletkezéstörténete, egész eszmeisége ebben gyökerezik⁴⁴, ezek szabadságjogok az ún. *status negativus* részei (*Abwehrrechte*).⁴⁵ Ebből következően alapvetően az államot, és az állam módjára eljáró intézményeket kötik.⁴⁶

Több szempontból is vitatható ez az álláspont. Egyrészt az alanyi alapjogoknak⁴⁷ több csoportja van, és ezek közül csak az egyik a védelmi jogok csoportja.⁴⁸ Másrészt, a Főbizottság által magáévá tett alapjogi felfogás, az ún. liberális – jogállami alapjogfogalom, szintén nem az egyetlen és kizárólagos lehetséges értelmezése az alapjogoknak.⁴⁹ A magyar Alkotmány rendszertani elemzése sem feltétlenül támasztja alá ezt az elméleti kiindulópontot, hiszen jelentős mértékben rögzíti a szociális és egyéb olyan jogokat, melyek nem vonhatóak a klasszikus szabadságjogok fogalma alá. Harmadrészt, és ezzel rátérünk a magyar Alkotmány konkrét jogi megfogalmazására, míg a német alaptörvény 1. cikk (3) bekezdése úgy rendelkezik, hogy az alapjogok a törvényhozó, a végrehajtó és a törvénykező hatalmat közvetlenül kötik, addig a magyar Alkotmány 77. § (2) bekezdése szerint, az Alkotmány mindenkire kötelező. A 2002. évi LXI. törvénnyel beiktatott pontosítás célja éppen a norma címzettjeinek egyértelműsítése volt, bár korábban is csak nehezen lehetett kétségbe vonni, hogy a társadalom valamennyi szervezete, minden állami szerve és állampolgár kifejezés-komplexum ténylegesen mindenkit jelent.⁵⁰ A mindenki kifejezés pedig lényegesen tágabb, mint az állam szervei.

Itt értünk el a koncepció Achilles-sarkához, jóllehet a Konceptió következetesen vonja le premisszáinak konzekvenciáit, csak a kiinduló pont hibázik kissé, ami korántsem jelenti azt feltétlenül, hogy a megoldásként javasolt közvetett alapjogi kötöttségre vonatkozó felvetést el kellene vetnünk.

ad b) Ebben a tekintetben először egy a Konceptión belüli ellentmondásra kívánjuk felhívni a figyelmet. A tervezet a szerződés tartalmának jogszabályi meghatározása körében egyértelműen elveti azt a lehetőséget, hogy egy magánjogi szerződés egyes tartalmi elemeit jogszabály visszaható hatállyal meghatározhassa, illetve megváltoztathassa. Ezt a lehetőséget kizárólag törvényi szabályozás számára és csak kivételesen, különösen jelentős közérdekből és csak a jövőre nézve tenné lehetővé. Ebben az esetben, ha megnyílna a bírók indítványozási jogosultsága mulasztásban megvalósuló alkotmányértés megállapítása iránt, akkor eltekintve a procedúra körülményes és időt rabló voltától, nehezen lehetne az új törvény rendelkezéseit a vitás magánjogi viszonyra alkalmazni a nélkül, hogy ne kerülne szembe a bíró a törvény egy másik szabályával, illetve az Alkotmánybíróság által kialakított, ugyanezt a követelményt kimondó elvekkel.⁵¹

A jogszabály-megsemmisítés iránti indítvány benyújtása jelenleg is adott a bírák számára, de nem valószínű, hogy ezt a jogosultságot ki kellene terjeszteni a mulasztás megállapítása iránti eljárásokra is. Különösképpen azért nem, mert az nem fordulhat elő, hogy egy ítélkező bíró ne tudna döntést hozni norma hiányára hivatkozva, hisz vagy visszanyúl az alapelvi rendelkezésekhez, vagy egyszerűen elutasítja a keresetet.

I. 3. Részösszegzés

Az Alkotmány magánjogi alkalmazhatósága körében nagyon sok, egyébként egymástól élesen elválasztandó kérdés csúszik, illetve csúszott össze, mely részproblémák között kétségtelenül vannak összefüggések, és ebben a konstellációban ugyanannak a komplex kérdéscsoportnak különböző aspektusait jelentik. Ha azonban e síkokat, illetve nézőpontokat nem sikerül következetesen szétválasztani, akkor nem is kaphatunk megfelelő válaszokat a kérdéseinkre. Álláspontunk szerint e síkok a következők mentén rendezhetők:

- az alapjogok címzettjei,
- a bíróságok és az Alkotmánybíróság szerepe és viszonya egymáshoz,
- közjog és magánjog, köz- és magánjogi jogviszony kapcsolata,
- a magánjogi normák szerepe és jellege.

II. Alapjogok a magánjogi viszonyokban – alternatív indokolás

Először is azt a félreértést kívánjuk tisztázni, amit ebben a körben érzünk az Alkotmány értékrendjének közvetített érvényesítése kapcsán. A közvetítés nem kisebb intenzitású jogvédelmet jelent álláspontunk szerint, bár adott esetben tűnhet úgy, hogy ilyen végeredményre vezet, hanem az Alkotmány más formában megvalósuló hatályosítását, mely tekintettel van más alkotmányos követelményekre is, és igyekszik a különböző, párhuzamosan érvényesülést kívánó elvárásokat megfelelő összhangba hozni.

II. 1. Az Alkotmány címzetti köre – értelmezési lehetőségek

II. 1.1. Az Alkotmánybírósági gyakorlat

Az Alkotmány saját személyi hatályát a 77. § (2) bekezdésében rögzíti, mikor kimondja, hogy az Alkotmány és az alkotmányos jogszabályok mindenkire egyaránt kötelezőek. Ennek pusztán nyelvtani értelmezése alapján azt a következtetést is le lehet vonni, hogy az Alkotmány a polgári jogviszonyokban is alkalmazandó, hiszen a mindenki kitétel alá egyértelműen a magánfeleket is szubszumálni lehet.

Ugyan az Alkotmánybíróság viszonylag kevésszer foglalkozott az Alkotmány 77. §-a tartalmával, és ezen esetekben is jóval inkább érintőlegesen, mint komoly tartalmi elemzést végezve, de e szabály értelmét keresve nyilvánvalóan ebből a keretből kell kiindulni.

Ezek közül kettő, az 1460/B/1992. AB, illetve a 14/B/1996. AB határozatok az alkotmányossági összefüggés hiánya okán a szabály tartalmi vagy szövegszerű ismertetésén túl egyéb segítséget nem nyújtanak.

Az alkotmányos szabályt értelmező határozatok több csomópont köré szervezhetők. I/1994. (I. 7.) AB határozat és ennek ebben a körben történt rekapitulációja, a 20/1997. (III. 19.) AB határozat, a törvényesség biztosításaként határozza meg az Alkotmány 77. § értelmét. „A törvényesség érvényesítése alkotmányos követelmény [Alkotmány 77. § (2) bekezdése].”⁵² „Az Alkotmány 77. § (2) bekezdése alapján a törvényesség érvényesítése alkotmányos követelmény.”⁵³

Egy másik határozatsorozat az Alkotmánynak a jogforrási hierarchiában elfoglalt helyeként, illetve jogforrási hierarchia követelményeként, alapvetően alaki szabályként értelmezte ezt a jogszabályhelyet. A 158/B/1991. AB határozat egy lakásbérleti rendelet alkotmányellenessége kapcsán az Alkotmány 77. § (2) bekezdésének, majd a Ptk. 226. §-ának (1) bekezdése szövegét

visszaadása, illetve a Ptk. 685. § a) pontja tartalmi ismertetése után arra a következtetésre jutott, hogy a rendelet „tehát nem sértette a jogalkotás rendjét és ezért a szabályozás alaki szempontból nem alkotmányellenes.”⁵⁴ Vagyis az Alkotmánybíróság alapvetően formai, a jogalkotás rendje megtartásának igényét jelentő szabályként értelmezte az alkotmányos passzust, ezt támasztja alá, hogy még ebben a határozatban az Alkotmánybíróság ettől elkülönülten vizsgálta a tartalmi alkotmányellenesség kérdését. A 24/2002. (VI. 21.) AB határozat nem túl cizellátnan foglalkozik ezzel a kérdéssel, egyrészt megállapítva, hogy alkotmányos alapérték a jogalkotó szervek jogalkotói hatáskörének alkotmányos meghatározása, majd a következő két mondatot szerepelteti a döntés egymás után.

„Az Alkotmány a Magyar Köztársaság alaptörvénye. Az Alkotmány és az alkotmányos jogszabályok a társadalom minden szervezetére, minden állami szerve és állampolgárra egyaránt kötelezőek. (Alkotmány 77. §)”

E két mondat egymásra vonatkoztatott értelme valószínűleg abban jelölhető meg, hogy az Alkotmány 77. § (2) bekezdésének értelme az Alkotmány alaptörvényi jellegében jelenik meg, vagyis, hogy a jogforrási hierarchia csúcsa, a törvények törvénye.⁵⁵

Szintén a jogállami garanciák alapvetően formai jellegű, de tartalmi igényű biztosítékeként értelmezte az Alkotmány 77. § (2) bekezdését a 988/B/1990. AB végzés és az ezt rekapituláló, nyilvánvalóan alaptalan indítvány elutasításáról szóló 103/I/1995. AB elnöki végzés.

Sajátságos határozat az 1403/B/1991. AB határozat, mely az Alkotmány 77. § (2) bekezdésének „egyaránt” kifejezésére tette a hangsúlyt, és azt a törvény előtti egyenlőség egyik megnyilvánulásaként fogta fel.

Ha ezeket a határozatokat megvizsgáljuk, egy tekintetben közősek, mégpedig a formai, alaki alkotmányosság követelményeként fogják fel az Alkotmány 77. § (2) bekezdését, semmilyen formában nem utalnak arra, hogy e szakasz alanyi közjogot konstituálna.

Ezek után érdemes annak vizsgálatába fogni, hogy egyéb normaértelmezési módokon milyen lehetséges eredményre juthatunk.

II. 1.2. A homályos nyelvtani értelem

A nyelvtani értelmezés körében bizonyítani kívánjuk, hogy az Alkotmány 77. § (2) bekezdésének értelme önmagában nem világos, nem egyértelmű, és azt, hogy ebből következően más értelmezési módszerekhez kell nyúlni a szabály tartalmának megvilágításához.

A 48/1991. (IX. 26.) AB határozat áttételesen foglalkozott a nyelvtani értelmezés viszonyával más normaértelmezési módszerekhez, és rögzítette, hogy a pusztán nyelvtani értelmezés kevésbé alkalmas az Alkotmányban foglalt szabályok pontos értelmének visszaadására. Elutasította ugyanis a köztársasági elnök értelmezését saját főparancsnoki jogállásának terjedelme tekintetében. A köztársasági elnök kifejtette, a főparancsnoki jogállás, egyszerű nyelvtani értelmezés alapján, szükségképpen magába foglalja a parancsadás jogát, és ebből következik, hogy a honvédség parancsnokának a köztársasági elnök szolgálati előljárója.

Az Alkotmánybíróság alapvetően rendszertani elemzést végezve kimutatta, hogy „a főparancsnok irányítási jogosítványait az Alkotmány, illetve az alkotmányi felhatalmazás alapján és annak keretében meghozott törvény kimerítően meghatározza. Magából a főparancsnoki funkcióból az Alkotmányban és a törvényben meghatározott jogosítványokon kívül további jogok közvetlenül nem származnak.”

Tekintsük most az Alkotmány 77. § (2) bekezdésének tartalmát: az Alkotmány és az alkotmányos jogszabályok kötőerejét

érintő kitétel egyrészt involválja a nem alkotmányos jogszabályokkal kapcsolatos érvényességi kérdéseket, másrészt, mint tudjuk, a hivatkozott bekezdésben szerepeltetett „mindenkit egyaránt” kifejezés az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján éppen azt jelenti, hogy másokat másképp kötnék az Alkotmány normái. Ez utóbbi megjegyzésünk körében csak utalunk arra, hogy az alapjogok objektív oldala csak az államot köti, illetve van olyan alapjog is, amelynek csak objektív oldala van.⁵⁶ Az alapjogok intézményvédelmi oldala fenntartásának pusztán jelentéséből is az fakad, hogy konkrét, szubjektív viszonyoktól eloldja a jogot, és azt objektívizálja, normaalkotási feladattá, és ennek érvényesítési kötelezettségévé alakítja át, és ezek a kötelezettségek már nem alanyi közjogok.

Fel kell hívni a figyelmet az Alkotmánybíróság zsinórmértéket megállapító, és azt követő rendes bírósági gyakorlatra a jó hírnévhez való jog körében. Ez is kiváló példát nyújt az Alkotmány 77. § (2) bekezdésének homályos tartalmára, hisz a közszereplőket, illetve a közfunkciókat ellátó személyeket eltérő mértékben illeti meg ez a jog, mint azokat, akik ilyen tisztséget nem viselnek.

Továbbá az eljárási alapjogok, így a tisztességes bírói eljárás-hoz való jog vagy a közigazgatási határozatok bírói felülvizsgálata kizárólag az államot kötelezik közvetlenül, az eljárásban résztvevő feleket – polgári per esetén – kétséget kizáróan csak közvetett módon, csak az eljárási törvény által meghatározott mértékben a rosszhiszemű pervitel szankcióinak közvetítésével. Ezt az Alkotmány maga is rögzíti, amikor a törvényben meghatározottság előírását mondja ki 57. §-ában.

Szintén itt kell megemlíteni, hogy vannak olyan alapjogok, melyeknek csak meghatározott alanyi kör a címzettje és nem mindenki, így különösen az anyák [66. § (2) bek.], a nők, illetve a fiatalok [66. § (3) bek.], a törvényesen Magyarországon tartózkodó külföldiek [58. § (2) bek.], vagy a menekültek (65. §). Ezek az alkotmányi szabályok homályosítják az első látásra egyértelműnek tűnő „mindenki” kifejezés jelentését. Ennek megfelelően külön rendelkezések szükségesek a tartalom kibontása érdekében. Ami egyrészt azt jelenti, hogy az alapjog maga kizárólag az állammal szemben kérhető számon, másrészt azt, hogy csak az ez alapján megalkotott szabályok kötik a jogalanyokat.

Külön problémaként említhető meg itt az etnikai kisebbségek kollektív jogai, a névviseles, az anyanyelv használata, az anyanyelvű oktatás. Ha az Alkotmány 77. § (2) bekezdésének „mindenki” kitétele azt jelentené, hogy a magánosok közötti viszonyban ennek relevanciája lenne, akkor a magániskolákban számon lehetne kérni a kisebbségi nyelvű oktatást, vagy a legkülönbözőbb áruházakban az általános szerződési feltételek kisebbségi nyelvű megfogalmazását stb. – argumentum ad absurdum.

A szociális és gazdasági természetű jogok egész problematikája az állam jóléti szolgáltatásainak mértékében jelentkezik, és az általános alanyi jogi megfogalmazásként jelentkező első bekezdéseket rendszerint követik az azokat értelmező második bekezdések. Így a művelődéshez való jog esetén (70/F. §), „a képesség szerinti” korlátozás.⁵⁷

A gyermekek kapcsán (67. §) jelenik meg egyedül az a követelmény, hogy a megfelelő védelem és gondoskodás körében, a családja, vagyis más magánosokkal szemben jogai lennének. A családjogi kapcsolat, mint klasszikus magánjogi viszony, esetén tehát maga az Alkotmány rendel el, hogy bizonyos alapvető jogokat a gyermek és a család, mint egységben megjelenő magánjogi alanyok között alkalmazni kell. Ha az Alkotmány 77. § (2) bekezdésének az a helyes értelmezése, hogy az Alkotmány közvetlenül alkalmazandó, akkor miért mondja ki ezt a követelményt még egyszer az alaptörvény? Az egyik lehetséges válasz az lenne, hogy az általános szabály megerősítése érdekében. Ha ez igaz lenne, akkor nem lennének az Alkotmányban felvéve olyan jogok, amelyeknek az alanya kifejezetten az állam. A contrario tehát arra kell következtetnünk, hogy az általános szabály nem a közvetlen alkalmazhatóság, hanem valami más. A valami más

több jelentés is lehet, egyrészt az, hogy csak az államot kötik az alapjogok,⁵⁸ a másik, hogy az általános szabály a formális jogszűrés – ahogy ezt a helyet az Alkotmánybíróság is értelmezi.⁵⁹

II. 1.3. Rendszertani értelmezési kísérlet – társadalomelméleti háttér

Álláspontunk szerint egyáltalán nem véletlen, hogy a formai jegyekre helyezte a hangsúlyt az Alkotmánybíróság az alaptörvény 77. § elemzése során, hanem felismerte az egyes alapjogok és más alkotmányos szabályok immanens különbözőségeit, melyekből fakad, hogy a „mindenkit egyaránt” kifejezést nem lehet, és nem is szabad a maga nyers valójában értelmezni.

A 28/1994. (V. 20.) AB határozat vizsgálta az egyes alapjogok címzett köreit az egészséges környezethez való jog apropóján, mely alapjog szintén mindenkit megillet, és különös módon az Alkotmány ezt a jellemzőjét külön is kiemeli. Az Alkotmánybíróság kitért ebben a határozatban az alapjogok bizonyos csoportok köré szerveződött sajtoosságaira, az alanyi jogosultságok különbözőségeire.

A jogok között különbséget tett „a klasszikus, védelmi jellegű alapjogok”, a szociális jogok, valamint az „ügynevezett harmadik generációs alkotmányos jog[ok]” között. A klasszikus jogok további elemzését nem végezte el a testület, azt magától értetődő tartalmúnak tekintette, és jellegüket védelmi funkciójukban jelölte meg, ami az állammal szembeni érvényesíthetőséget jelenti. Ha ugyanis más értelem tulajdonított volna neki az Alkotmánybíróság, akkor ezt jeleznie kellett volna.

A szociális jogok megvalósítása „a megfelelő intézmények létrehozása mellett az igénybevételükkel kapcsolatos alanyi jogok révén történik, amelyeket a törvényhozásnak kell meghatározni. Kivételesen maguknak az alkotmányba felvett egyes szociális jogoknak is van közvetlenül alanyi jogi oldala.” Ennek körében „[m]ind az alanyi alapjogok, mindpedig a másodlagosan megadott alanyi jogok az állam alkotmányos kötelezettsége alapján létrehozott szociális, kulturális stb. intézmények igénybevételére, az adott alkotmányi feladat, illetőleg szociális jog megvalósításának szükségzerű eszközei; az állami intézménygaranciák és az alanyi jogok egymás hasonló súlyú kiegészítői.”

A környezethez való jog érvényesítése körében az alanyi jogok csupán közvetetten függnek össze a környezetvédelem jogával, és csak más normák közvetítésével jelennek meg. Ebben a körben a polgári jogi kártérítésre hivatkozik az Alkotmánybíróság.

Az alanyi jogként leginkább funkcióképes jogok csoportjának tehát védelmi jellegét adott az Alkotmánybíróság, ami klasszikus vertikális igényérvényesítési mechanizmusok elfogadását jelenti. Ehhez hasonlóan, de más helyütt⁶⁰, szintén az egyéni autonómia védelmét szolgáló módon fogta fel ezeket az alapjogokat, de sem itt, sem másutt nem jelölte meg, hogy ez a védelem kívül szemben érvényesíthető. Mivel azonban a horizontális érvényesíthetőség atipikusnak minősülne, erre mindenképpen ki kellett volna térnie a testületnek.

Továbbá a 8/1990. (IV. 23.) AB határozat sokat idézett kitételét rekapitulálva 64/1991. (XII. 17.) AB határozat az egészségügyi alkalmazottak munkáltatói utasítás megtagadása jogával kapcsolatosan, mely arra az esetre áll fenn, hogy ha lelkiismereti okok miatt nem kívánnak művi terhesség-megszakításban részt venni, alapvetően vertikálisan fogta fel az autonómia védelmét. A határozat szerint alapvetően a jogszabályi környezet kialakításának állami feladatában jelenik ez meg, abban hogy a szabályoknak alkalmasaknak kell lenniük, akár kazuisztikus módon, akár az értelmezési igényt involváló generálklauzulákon keresztül az egyéni autonómia biztosítására. „Az államnak nemcsak az a kötelessége, hogy ilyen kényszerű tartózkodjék, hanem az is, hogy lehetővé tegye – ésszerű keretek között – az alternatív magatartást. (...) Az abortuszt ellenző orvosokkal kapcsolatban az állam

eleget tesz a lelkiismereti szabadság jogából folyó kötelezettségének, ha a munkajogi köteleesség alól lehetővé teszi a mentesülést, vagy ha lehetővé teszi olyan munkahelyek létesítését, ahol a nőgyógyász nem kénytelen meggyőződése ellenére abortuszt végezni. Ezek a lehetőséget a hatályos jog alapján fennállnak.”

Ebből a határozatból témánk szempontjából két jelentős következtetés fakad: egyrészt az alapjogok más normák közvetítésével történő érvényesíthetőségének követelménye – hiszen egyébként nem állna fenn a jogszabály-alkotási kötelezettség; másrészt az Alkotmánybíróság az egyéni autonómiát úgy értelmezi, melybe nem tartozik bele az önmeghatározás jogának viszálelétét jelentő – puccsszerű – igénybevétele, ennek bizonyítására szintén az első abortuszhatározatot citáljuk. „Alaptalan a lelkiismereti okra hivatkozás, ha az azzal össze nem egyeztethető tevékenység – akár általában, akár a dolgozó által választott munkahelyen – a munkakör lényegéhez tartozik.”

Tehát ha valaki munkahelyet választ, akkor ismernie kell az általa elvégzendő teendőket, vagyis racionális mérlegelés után kell meghoznia döntését. Ebben benne foglaltatik, hogy az Alkotmánybírósági érvelés emberképének a saját jogaival felelősségteljesen rendelkezni képes egyén felel meg,⁶¹ ami egyébként a polgári jogi alany esetén is így áll.

Ha ezek után mégis olyan munkaviszonyt létesít, amelynek lényegéhez tartozik lelkiismeretével összhangban nem álló tevékenység, akkor az erre történő hivatkozás saját korábbi érvényes jogcselekménye elleni feltámadás, *venire contra factum proprium*. Ennek a következményét az Alkotmánybíróság maga is levonta, legfeljebb nem nevezte nevén a jelenséget.

Visszatérve a 28/1994. (V. 20.) AB határozathoz fel kell tenni a következő értelmezési kérdést: mit jelent a harmadik generációs jogok azon jellemzője, hogy csak közvetítő normák segítségével hatnak? Pontosítva azt a kérdést kell megválaszolni, hogy levonható-e az a következtetés, hogy a közvetítési szükséglet csak ezekre, a harmadik generációs jogokra érvényes, vagy más alapjogokra is: vagyis a *contrario* ebből nem következik a közvetlen alkalmazhatóság?

Szerintünk ez az értelmezés szintén kizárt, tekintve, hogy maga az Alkotmánybíróság emelte ki, hogy a környezethez való jog nem alanyi alapjog, vagyis szubjektív igényt önmagában nem keletkeztet, és éppen ezért „az alanyi jogok feladatát is jogalkotási és szervezési garanciákkal kell az államnak pótolnia. (...) Ezért a jogalkotás garanciális szerepe nem egyszerűen csupán fontosabb a környezetvédelemben, mint az olyan alkotmányos jogoknál, ahol a bíróság (Alkotmánybíróság) közvetlen alapjogvédelmet adhat vagy alanyi jogi igényeket ismerhet el, hanem – a dogmatikai lehetőségek határai közt – mindazokat a garanciákat is nyújtania kell, amelyeket az Alkotmány egyébként az alanyi jogok tekintetében biztosít.”⁶²

Álláspontunk szerint általában is kétséges a különböző típusú – különböző generációs – alapjogi viszonyok közötti keletkezés-történeti háttérrel átugorva e jogokat egymásra vonatkoztatva bármilyen más következtetést levonni, mint hogy különbözőek. Aprópénzre váltva ezt, úgy látjuk, a második, illetve harmadik generációs jogok jellemzőiből egyrészt nem vonhatunk le következtetést az ún. védelmi jogok jogviszonyi jellemzőire – horizontális, illetve vertikális, közvetlen, illetve közvetett alkalmazhatóságukra – semmit, ezek ezt se megerősíteni, se cáfolni nem tudják önmagunkban. Továbbá, ha az itt kifejtettek igazak, abból az következik, hogy kétséges a „mindenki” kifejezést a horizontális, közvetlen alkalmazhatóságként értelmezni, különös tekintettel a jogviszonyok különműködésére.

A homályos pontok értelmének megragadása elsősorban párhuzamos szöveghelyek vizsgálatával, rendszertanilag végezhető el, melyet részben már el is végeztünk, de úgy érezzük, vannak még az Alkotmánynak egyéb olyan szabályai, melyeket érdemes bekapcsolni az elemzésbe.

Az Alkotmány egyrészt általánosságban, másrészt többször visszatérően egyedi jelleggel utal az alkotmányos tételek törvényi

szabályozásra, kifejtésére, és ebből következően szükségképpen korlátozásukra, így foglalkozunk az általános, majd a különös szabályokkal. Az általános előírás az Alkotmány 8. §-a.⁶³ Az első bekezdés az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogai elismerését rögzíti, és hogy ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsődrendű kötelessége. Itt az állam jelenik csak meg mint kötelezett, ebből azonban nem következik feltétlenül és szükségképpen, hogy esetleg az állampolgároknak ne lennének ilyen jellegű kötelezettségei. Ez a szabály a bíróság előtti jogérvényesítés kapcsán nyerhet különös hangsúlyt, melyet később részletezünk.

A második bekezdés azonban az alapvető jogok és kötelességek szabályozását törvényre bízva azzal, hogy alapvető jog lényege tartalma azonban így sem korlátozható.

Ez egyik oldalról garancia, másik oldalról generális felhatalmazó norma, mely kijelentő módban írja elő, hogy az alapvető jogokra vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, amely fogalmazási mód szabályalkotási feladatot és kötelezettséget jelent.⁶⁴ Tehát nem csupán biztosítékként kell ezt a szabályt értelmezni, hanem az alaptörvény értékrendjének közvetítési kötelezettségként is. Ha ezek után figyelembe vesszük, hogy az Alkotmány és az alkotmányos szabályok mindenkit egyaránt kötnek, akkor ebből azt a következtetést kell levonnunk, hogy a törvényalkotónak kötelezettsége az Alkotmány értékrendjét törvényeiben közvetíteni, de nem pusztán abban az értelemben, hogy nem alkothat alkotmányellenes szabályokat, hanem az Alkotmány megvalósítása és megvalósíthatósága érdekében szabályokat kell alkotnia, és az így megalkotott szabályok kötik a jogalanyokat. Ezt támasztja alá az Alkotmány végrehajtásáról rendelkező 78. § is, mely szintén a hatály megállapítása körében került elhelyezésre, és ilyen formán megkerülhetetlen a címzetti kör meghatározása során. Az (1) bekezdés szerint az Alkotmány végrehajtásáról a Kormány gondoskodik, ennek körében a (2) bekezdés alapján a Kormány köteles az Alkotmány végrehajtásához szükséges törvényjavaslatokat az Országgyűlés elé terjeszteni.

Ha a szabályokat egymásra vonatkoztatva szemléljük, akkor a következő megállapításra kell jutnunk. Az alapvető jogok normaalkotási feladatot jelentenek, és egyben lényeges tartalmuk tekintetében a normaalkotási kompetencia határát is megállapítják. A Kormány köteles törvényjavaslatot benyújtani ebben a körben, majd e javaslat nyomán az Országgyűlésnek törvényeket kell alkotnia, a jogalanyoknak pedig e szabályokat kell elsősorban betartaniuk, és ebben a körben értelmezhető az Alkotmány 77. § (2) bekezdése is, és így a logikai kör bezárul.

Hogy ez milyen tartalmi célt szolgál? E kérdésnek érdekében más alkotmányos szabályokat is be kell vonni az értelmezésbe, mindenek előtt az Alkotmány jogállamiságot deklaráló 2. §-át. A 11/1992. (III. 5.) AB határozat szerint „a jogbiztonság – az Alkotmánybíróóság értelmezésében – az államtól és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatóak és a norma címzettjei számára (...) előre láthatóak legyenek”.

Ebben a körben figyelembe kell vennünk továbbá, hogy minden magánjogi alany azonos szabadsággal rendelkezik.⁶⁵ Ezek a szabadságok nyilván összeegyeztethetetlenek egymással, ha mindenki a szabadsága teljességével élni kíván, amiből szabályozási szükséglet fakad, különös tekintettel arra, hogy a magyar szabályozás az egyes alapjogok körében alkotmányos szinten kevés korlátozást tartalmaz. A kiszámítható normatartalom iránti igény az egyes alapjogok természetszerű ütközése nyomán lép fel. Az egymást kioltani képes alapjogok, illetve az ezzel párhuzamosan fellépő kiszámíthatóság iránti igény megadja a korábban ismertetett formai követelményekből fakadó konzekvenciák tartalmi oldalát.

„Az emberek természetszerűen egyéni szabadságuk és személyes igényeik szempontjából gyakorolják alapjogaikat. Az államnak viszont arra van szüksége garanciális feladata ellátásához,

hogy az egyes alanyi alapjogok biztosítása mellett az azokkal kapcsolatos értékeket és élethelyzeteket önmagukban is, azaz ne csupán az egyes egyéni igényekhez kapcsolódóan védje, s a többi alapjoggal összefüggésben kezelje. (...) Ezért az állam úgy alakítja ki az egyes alapjogok megvalósításához szükséges jogszabályi és szervezeti feltételeket, hogy mind a többi alapjoggal kapcsolatos, mind pedig egyéb alkotmányos feladataira is tekintettel legyen; az egyes jogoknak az egész rend szempontjából legkedvezőbb érvényesülését teszi lehetővé, s mindezzel az alapjogok összhangját is előmozdítja.” – mondta ki a 64/1991. (XII. 17.) AB határozat.

Van ennek a kérdésnek egy általánosabb elméleti oldala is, az értékek közvetítésének funkciója e társadalmi háttér segítségével érthető meg, mely háttérrel később még igénybe vesszük.

A jogállam a polgári szabadság mint állam előtti vagy államtól mentes terület alapján áll.⁶⁶ Előfeltétele, immmanens premisszája a társadalom és az állam szétválasztása, olyan módon, hogy garantálja az állami szférától lehető legnagyobb mentességet. Ez abban nyilvánul meg, hogy védi az individuumokat az állami főhatalom önkényes beavatkozásától, azt csak törvény alapján és csak a törvény által körülírt mértékben teszi lehetővé. Az elméletileg az állam előtt is létező szabadság-szféra alapvetően nem korlátozható, míg az ennek biztosítását szolgáló állami tevékenység csak meghatározott felhatalmazás alapján és annak körében lehetséges.⁶⁷ Ennek a szférának a biztosítását szolgálják az Alkotmány államszervezeti fejezetei, a hatalommegosztás,⁶⁸ a bírúhoz fordulás joga stb.⁶⁹

Az így védett szféra a magánautonómia, a polgári jog világa, mely megelőlegezi azt, hogy a legkülönbözőbb rendi és egyéb kötöttségektől mentes, saját boldogságukat kutató alanyai felelősséget vállalnak magukért és tetteikért.

Ebben a tekintetben meg kell fordítani a főbizottság érvelését, és azt kell állítanunk, hogy nem azért nem alkalmazandóak közvetlenül az alapjogok, mert nem címzettjei a magánjog alanyai az alapjogoknak, hanem azért, mert éppen azért alakultak ki úgy az alapjogok, ahogy kialakultak, mert egy állammentes szféra biztosítását szolgálták eredetileg, és szolgálják még ma is alapvetően, vagyis azt, hogy a magánjogi cselekmények ne fűgjenek pl. a rendi állástól, vagyis közjogi természetű szabályoktól.⁷⁰

Itt érdemes kitérni a kontraszt kedvéért a helyi önkormányzatok ún. „alapjogaira”. Az Alkotmánybíróóság többször is kiemelte, hogy ezek nem alapjogok, csak alkotmányilag garantált hatáskörsoportok,⁷¹ vagyis látható, hogy az alapjogok kérdése ebben a kontextusban fel sem vehető, legfeljebb reflexhatásként tűnnek úgy, mintha alapjogként viselkednének. Az alapjogok itt funkcionálisan meghatározottak, céljuk az önkormányzati autonómia alapjainak biztosítása. A funkcionális alapjog-felfogás, ami idegen az Alkotmánybíróóságtól, ha egyének jogairól van szó, az alapjogokat hatáskörre redukálja, ennek gyakorlása már nem a szubjektív belátás függvénye, hanem kötelesség.⁷²

Érdeemes még egyszer aláhúzni azt a markáns különbséget, ami a magán-szféra és az állami szféra között húzódik. Az állam tevékenységének alapja a demokratikus legitimitáció,⁷³ míg az egyéné a szabadság, amihez az alapjogok biztosítják az autonómiát.⁷⁴ Sem az állam nem tarthat igényt a szabadságra,⁷⁵ ahogy az egyén sem a demokratikus legitimitációra.

II. 1.4. Történeti elemzés

Végül álláspontunk szerint a történeti elemzés is kétségessé teszi az Alkotmány magánjogi viszonyokban történő közvetlen alkalmazhatóságát, ha ezt az Alkotmány 77. § (2) bekezdéséből kívánjuk származtatni.

Az Alkotmány 1949. augusztus 20-án hatályba lépett szövege tartalmilag a maival megegyező volt, eltekintve „stilisztikai” különbözőségektől.

71. § (1) Az Alkotmány a Magyar Népköztársaság alaptörvénye.

(2) Az Alkotmány, valamint az alkotmányos jogszabályok az államhatalom valamennyi szervére és az állam minden polgárára egyaránt kötelezők.

Az 1972. április 26-i hatállyal eszközölt teljes alkotmányrevízió módosította ezeket a szabályokat, és beépített egy új bekezdést.

77. § (1) Az Alkotmány a Magyar Népköztársaság alaptörvénye.

(2) Az Alkotmány, valamint az alkotmányos jogszabályok az állam valamennyi szervére és az állam minden polgárára egyaránt kötelezők.

(3) Az állam minden szervének és minden állampolgárának kötelessége, hogy az alkotmányt, az alkotmányos jogszabályokat megtartsa, és feladatkörében eljárva megtartassa.

Az 1989. október 23-i rendszerváltoztató alkotmányreform szintén érintette a záró rendelkezéseket, és hatályon kívül helyezte a korábban beépített (3) bekezdést.

Az 1972 és 1989 között hatályos szöveg erőteljesebben jelentette meg – paradox módon – az Alkotmány tényleges hatályosításának követelményét abban a tekintetben, hogy ezt gyakorlatilag állampolgárokkal szembeni követelményként írta elő. A megtartás és megtartatás fogalma az egyébként nem érvényesülő alapjogokat, ebben a megfogalmazásban egy nehezen elfogadható funkcionalista elvi tétel kifejeződése. Azt lehetjük meg benne, hogy ez inkább feladat, mint jog, aminek egy kollektivistá társadalom-elképzelésben még talán van helye. Így kiutatását nem lehet véletlennek betudni, sokkal inkább a társadalom tagjaként a célhoz rendelt szabadság elképzelés tagadásaként, az önmagáért való szabadság megvalósítása részeként. Ebből pedig álláspontunk szerint éppen az következik, hogy az állam polgárai legyenek saját szabadságaik tudatos őrzői, és ne más, velük egyenrangú személyektől várják ezek megvalósítását. Mindezt a polgári jogállam törvényei között, és így azok közvetítésével.

II. 1.5. Részösszegzés

Az Alkotmány 77. §-a nyelvtani, rendszertani és történeti elemzése, a teleológiai értelmezés háttéréül szolgáló társadalmi előfeltételek, illetve a kapcsolódó alkotmánybírói határozatok bemutatása után meg kell állapítanunk, hogy egyetlen jogszabály-értelmezési módszer sem támasztja alá az Alkotmány közvetlen alkalmazhatóságát.

II. 2. Az Alkotmánybíró és a rendes bíróságok szerepe és viszonyuk, magánjogi normák szerepe és jellege

II. 2.1. Bírói hatáskör a különböző típusú jogvitákban – az alapjogi kötöttség anyagi és eljárásjogi oldala

Az Alkotmánybíró és a rendes bíróságok viszonya az egyik olyan pont, amiből az Alkotmány közvetlen alkalmazhatóságának hívei saját következtetéseiket levonják, az Alkotmány 70/K. §-t kissé misztifikálva. A korábban e szakaszról kifejtettekhez csatlakozva, azt egy újabb szempontból kívánjuk görcső alá vonni.

Az alapjogi bíraskodás a rendes bíróságok feladata, de legalábbis nem az Alkotmánybíróé alkotmányos berendezésünk jelen állapotában.⁷⁶ Ebből a megállapításból még nem fakad, hogy ezt milyen formában kell megtenni. Így jelenleg is végeznek ilyen irányú tevékenységet a rendes bíróságok akár a személyiségi jogok körében,⁷⁷ akár nemzetközi magánjogi szinten az ordre public alkalmazásával.⁷⁸

A következő kérdésre keressük a választ: feltéve, hogy csak az államot kötik az alapjogok, következik-e ebből, és a rendes bíróságok tevékenységéből mint állami cselekményekből, hogy ezek

nek közvetlenül érvényesíteniük kell az alapjogokat az ítélekedésükben, különösen az Alkotmány 8. § (1), és 77. § (2) bekezdése alapján. E kérdés kapcsán hatásköri, vagyis eljárásjogi és anyagi jog követelmények nagyon nagy mértékben összefonódnak, és sajnos nem tudjuk megkerülni, hogy ezeket ne együtt tárgyaljuk, különösen arra tekintettel, hogy a felesleges ismétléseket el kívánjuk kerülni.

Egyrészt az eljárási alapjogok vitán felül álló módon alkalmazandók lennének. Ebben a körben az Alkotmány 50. § (2) és (3), valamint az 57. § (5) bekezdése jöhet szóba. A közigazgatási határozatok törvényességének ellenőrzése polgári jogvitában irreleváns rendelkezés, a bírák függetlenségére vonatkozó szabályokat pedig maga az Alkotmány 50. § (5) bekezdése rendeli továbbí törvényhozás tárgyául. Az 57. § (5) bekezdése szintén hasonló tartalommal rendeli el a jogorvoslati jog korlátozását, az ésszerű időn belüli elbírálás érdekében, azzal arányosan, a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával elfogadott törvény útján.

De ezek az alapjogok a bírói döntés meghozatalának hogyanját, és nem a tartalmát érintik. Tehát abból, hogy ezek az alkotmányi tételek közvetetten, más törvények útján érvényesítendőek, nem következik semmi a döntés érdemi részének megfogalmazásával kapcsolatos elvárásokra.

Egyrészt a rendes bíróság által hozható határozatok e tartalmi követelmények érvényesítendősége alapján szétbonthatjuk annak megfelelően, hogy vajon állami aktus jogszerűsége-e a jogvita tárgya vagy sem? Az állami aktusok kapcsán két további kategóriát különböztethetünk meg: ilyen egyrészt a közigazgatási határozatok felülvizsgálata, illetve másrészt az olyan aktusok, amikor a bíró anélkül hozza meg döntését, hogy azt más állami szerv aktusa megelőzte volna – például titkos információgyűjtés engedélyezése.⁷⁹ Ebben az esetben a bíróság, ha nem lenne kötve az alapjogok közvetlen alkalmazásához, akkor saját maga sziszteálna a végrehajtó hatalom egyedileg alkotmányellenes, bár önmagukban, formáliter jogszerű határozataihoz. Ebben az esetben egyszerűen felesleges jogorvoslatot biztosítani, illetve az alkotmányos jogállam megvalósítására törekedni. Egy ilyen kontextusban minden feltétel és egyéb kötöttség nélkül alkalmazandónak tarjuk az Alkotmánybíró 8/1990. (IV. 23.) AB határozatában mondott és többször rekapitulált imperatívuszát az egyéni autonómia védelmével kapcsolatban.^{80, 81}

A polgári jogviták esetén azonban más a helyzet. Míg az előző esetekben nem lépünk ki a vertikális viszonyból, addig itt már horizontális helyzetben lévő felek kapcsolatrendszerét bolygatja a bíróság. Egyetértve a német irodalommal egy ilyen jogvitában a döntés az anyagi magánjogból merít, az eldöntendő kérdés polgári jogi, amit a polgári jog alapján kell megítélni, míg az előző esetekben anyagi közjogot kell megítélni, az anyagi közjog alapján.

II. 2.2. Alanyi közjogok, alanyi magánjogok és kapcsolatuk

Az alanyi jogok, és ide tartoznak az alanyi közjogok is, a jogalany rendelkezési körébe van bocsátva,⁸² melynek csak a kényszerítő normák szabnak határt.⁸³ Nézzük ezt a korábban kifejtett általános társadalomelméleti háttér szempontból, vagyis hogy a magánjog és a magánosok világa az elvileg korlátozhatatlan magánautonómián alapul, míg az állam cselekménye a korlátozott felhatalmazottság elvén, vagyis, hogy csak arra van lehetősége, amire az Alkotmány kifejezetten feljogosítja. Egészen egyszerűen azt kell világosan látnunk, hogy abból, hogy az államnak mit nem szabad, milyen mértékben tilos beavatkoznia az egyén magánszférájába, még nem következik semmi arra nézve, hogy az egyén milyen módon élhet alkotmányos jogaival. Így például az állam külön felhatalmazás nélkül nem tekinthet bele senki levezetésébe, magánjellegű irataiba. Az egyén viszont ezeket bármikor, bárkinek szabadon megmutathatja, kitarthatja magánszfé-

ráját, sőt szerződéses kapcsolataikba is bevonhatják ezeket, hisz például egy társasági részesedés megvásárlása során elvárható a társaság irataiba való betekintés lehetősége.⁸⁴ Ezeket a megállapodásokat, az anyai alkotmányos jogok korlátozását az államnak mégis el kell ismernie, mint jogszerűeket. Vagyis az alkotmányos jog sérelme, a jogkorlátozás és a polgári jogi jogellenesség között egyértelmű és feltétlen megfeleltetés nem áll fenn.⁸⁵ Ezt az elméleti következtetést az Alkotmánybíróság is megerősítette egy döntésében, a 27/1990. (XI. 22.) AB határozatban.

A határozat megsemmisítette a sportolók igazolásáról és átigazolásáról szóló 4/1988. (V. 1.) ÁISH rendelkezés 8. § (5) bekezdésének e) pontját és 17. §-át, melyek alkotmányellenesen korlátozták normatív a sportolók átigazolását. Az absztrakt általános korlátozás elutasítása mellett – mely szabály nem felelt meg a szükségességi, arányossági tesztnek – az Alkotmánybíróság kifejtette: „A sérelmezett szabállyal alapvetően elérni kívánt két cél – a nemzetközi szabályoknak megfelelő, versenyzési, illetve játékjogosultság átlátható és nyilvántartható rendje és a gazdasági célszerűség – megvalósítható más eszközökkel is, így például a sportolóval előzetesen kötött polgári jogi szerződéssel, amely az észrevételező által említett polgári jogi alapelvek megfelelően szabályozhatja a sportoló és a sportegyesület jövőbeni kapcsolatát. **A szerződésben a sportoló vállalhat olyan kötelezettséget, amely az Alkotmányban biztosított jogát korlátozza és ezen kötelezettségvállalása a későbbiekben a polgári jog szabályai szerint minősül.**” [kiemelés tőlem V. A.]

Ha igazak lennének a közvetlen alkalmazhatóság híveinek érvei, akkor az a következő fatális következményre vezetne: ha valami nincs megengedve az államnak, akkor ebben a körben a magánosoknak sincsenek jogaik. Abból, hogy az állam világnézeti-leg semleges, és nem különböztethet ilyen alapon, még nem következik, hogy a szülő ne küldhetné gyermekét hittanra. A két jogterület a köz- és magánjog nincsenek több-kevesebb relációban egymással, nem ugyanazon a logikán alapulnak, ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni.

II. 2.3. A bírói döntés mint állami aktus és alkotmányos követelményei

Tekintsük a bírói döntés mechanizmusát mint állami cselekményt. A bírói ítélet, illetve a bírói hatalomgyakorlás része az állami tevékenységnek, melyre fokozottan érvényes, hogy az alapjogok által védett szférába csak törvény felhatalmazása alapján, csak a törvények által körülírt módon és mértékben avatkozhat be. Ha egy konkrét jogvitát kizárólag egy alkotmányos jog alapján kívánnánk megoldani, akkor nem vesszük figyelembe, hogy szinte teljes bizonyossággal a másik félnek is vannak a jogvitában érintett alapjogai,⁸⁶ és ebből kifolyólag a fölött is elsiklunk, hogy az alapjogokra történő hivatkozással az egyik félnek kedvezés a másik fél valamely, szintén az Alkotmány által védett alapjogát csorbítja.⁸⁷ Ez utóbbi cselekmény viszont kizárólag törvényi felhatalmazáson alapulhat.⁸⁸ Ebből a követelményből egyenesen következik, hogy az alapjogok csak közvetlenül fejthetik ki hatáskukat a magánjogi rendben.

Azon túlmenően, hogy a közvetlenül az Alkotmányra hivatkozó bírói döntések szükségképpen jogbizonytalanságot eredményeznek⁸⁹ – ami a kiszámíthatatlanságban bennefoglalt önkény eufemizált megnevezése –, a fenti szempontok alapján egyrészt logikailag, dogmatikailag megalapozatlanok, másrészt elveszítjük a jogállam másik értékét, a törvényekhez kötött – azon alapuló és annak keretében mozgó – állami döntéshozatal vívmányát is. A szintén a jogállam értékei közé tartozó hatalommegosztás elvének sérelme ugyanígy egyértelműen kimutatható. Az absztrakt-generális norma megalkotójának az a feladata, hogy általánosságban mérlegelje az élethelyzeteket és az egymással szemben álló érdekeket. Az ehhez kapcsolódó felelősség átjátszása a bí-

rói hatalomhoz egyértelműen sérti a hatalmi ágak és általános funkciók elválasztását.⁹⁰

Az elméleti következtetéseink megerősítését látjuk az Alkotmánybíróság törvényességi óvás alkotmányellenességét megállapító 9/1992. (I. 30.) AB határozatában is. Ennek kapcsolódásának megértéséhez egy-két előkérdést kívánunk még tisztázni.

Ha a bíróság félretesz egy polgári jogi szabályt, és e helyett közvetlenül az Alkotmányra kívánja alapítani ítéletét, akkor azt azon túl, hogy kétséges e döntésének jogalapja, diszkrécionális döntésként kell értelmeznünk. Az ilyen típusú diszkréciót pedig az anyagi igazság érvényesítése érdekében gyakorolja. Tekintettel arra, hogy az igazság erősen relatív fogalom, ezért igazságnak, illetve politikailag elfogadott igazságnak azt kell elfogadnunk, ami az Alkotmányban lefektetésre került. Ez az igazságfogalom legitímált etikai minimum tartalma.

Ezek után tekintsük a hivatkozott AB határozat megállapításait: „diszkrécionális jogosítvány eleve nem lehet kényszerítően szükséges módja akár a törvényesség, akár az anyagi igazságosság megvalósításának a jogállam stabilitást adó alapértékei kárára. A törvényesség vagy az anyagi igazságosság önkényes válogatás szerinti érvényesülése nem alkotmányos.”

Még szintén a bíróságok és az Alkotmánybíróság közötti viszony elemzése körében kell kitérni arra, hogy az Alkotmány 77. § (2) bekezdésének normaszövege tartalmaz egy olyan lehetséges értelmezést, hogy a nem alkotmányos jogszabályok nem kötnék senkit – argumentum e contrario. Ezt az értelmezést azonban el kell vetnünk. Egy jogszabály alkotmányellenességének megállapítására csak az Alkotmánybíróság jogosult. Ez fakad abból, hogy a kompetenciakijelölő normák lényege az, hogy az egyes államszervek csak azokkal a hatáskörökkel bírnak, amelyekkel az Alkotmány kifejezetten felhatalmazta őket.

Továbbá, ha valamely jogszabály alkotmányellenes, abból még nem következik, hogy az Alkotmánybíróságról szóló törvény 38. § (1) bekezdése is alkotmányellenes lenne, így a bírónak csak egyetlen lehetősége van, ha valamely alkalmazandó jogszabály alkotmányellenességére gyanakszik, hogy indítványozza az Alkotmánybíróság előtt a jogszabályhely vizsgálatát.

A jogbiztonság, illetve a hatalommegosztás említett sérelme elég komoly veszteség, melyet, ha el is fogadunk a mások kéréstlen boldogítása vagy saját ostobaságának következményeitől megóvása érdekében, meg kell válaszolnunk, hogy érdemes-e meghozni ezt az áldozatot. Ami álláspontunk szerint csak egy esetben fogadható el: ha a Polgári Törvénykönyv által biztosított jogvédelmi lehetőségek nem megfelelőek, elégtelenek – bár szerintünk még ebben az esetben is komoly kétségeket vet fel. Ennek érdekében érdemes áttekinteni a felmerülhető problémákat általánosságban és a jelen polgári jogunk lehetséges válaszait ezekre.

II. 2.4. A magánjog válaszai a közjog kihívásaira

Ebben a körben azt vizsgáljuk, hogy a valós közjogi kihívásokra a magánjog keretében adható-e kielégítő, megfelelő válasz. Ha ugyanis nem, vagyis szükséges a magánjogi kapcsolatokban erre tekintettel a rendelkezési szabadság korlátozása, érdemes megvizsgálni azt, hogy a korábban kifejtett alapelvek sérelme ezzel arányban áll-e.

A deliktualis vagy szerződésen kívüli kártérítés körében a kérdés könnyen megválaszolható. A koncepció erőteljesen kifejezésre juttatja, a jelen polgári jogunknak is egyik alapelvét, hogy kárt okozni tilos. Ennek megfelelően, ha az alkotmányos jogok sérelmet szenvednek, akkor a kártérítési felelősség, illetve a személyiségvédelem szabályai szerint megfelelő jogvédelem biztosítható. Ebben a tekintetben érdemes felhívni a figyelmet az értelmezési szükségletet involváló általános fogalmakra, melyek alkotmányos értelmezésével, extenzív teleológiai módszerrel, megfelelő mértékű polgári jogi védelem biztosítható. A megállapított kártéri-

tések mértéke kapcsán lehetséges vitát folytatni, de ez önmagában nem alkotmányjogi kérdés abban az értelemben, hogy a kárértés mértéke mint olyan alkotmányjogi aggályokat vetne fel.⁹¹

A kérdés másik oldala az alkotmányellenesség gyanúját ébresztő szerződési kikötések problematikájaként jelenik meg, és ebben a tekintetben a rendes bíróságok és az Alkotmánybíróság hatáskörének viszonya áll mögötte. Hiszen a magánjogi jogviszonyok elbírálása a rendes bíróságok hatásköre, az Alkotmánybíróság alapvetően csak közvetetten, a normakontroll útján tud beavatkozni egyes élethelyzetekbe.⁹²

Ezt további két alkérdésre oszthatjuk attól függően, hogy mennyiben érvényesítik a felek rendelkezési szabadságukat. Ha az alkotmányellenesnek tartott szerződési kikötés jogszabály alkalmazásán, szerződésbe történő beillesztésén alapul, akkor a kérdés a norma megsemmisítésén keresztül orvosolható.

A felek azonban nem kötelesek a diszpozitív kötelmi jogi szabályozást követni, hanem, ahogy a kifejezés maga is ezt jelenti, eltérhetnek ettől, és ilyen módon megállapodhatnak alkotmányellenesség gyanúját ébresztő kikötésekben is.

Ekkor abból kell kiindulni, hogy a polgári jog alapképletében két öntudatos, saját érdekeit mérlegelni képes személy áll egymással szemben, és valószínűleg valamely alapjog szerződéses korlátozása mögött racionális megfontolások állnak, a cselekvési szabadságának egy részét korlátozó fél valamit nyerni kíván ezzel. A jog maga is igyekszik a saját eszközeivel biztosítani annak elkerülését, nehogy jelentős jogi lépéseket a felek elhamarkodjanak – gondolunk itt különösen a formai előírásokra. Ha az érzelhető, hogy a felek nem megfelelő megfontolás után, vagy aránytalanul nagy terhet vállalva korlátozták saját alapjogaikat, akkor ennek megoldása a szerződéses színallagmát, illetve a döntési szabadság védelmét szolgáló szabályhalmaz segítségével kielégítően megoldható.

Ebben az esetben a bíró arra a következtetésre jut, hogy az adott szerződésben, a konkrét jogviszonyban sérül valamelyik fél alapjogokkal körülbástyázott érdeke, de maga az ilyen típusú jogkorlátozás általában nem tilos, csak az egyedi konstellációban.

Ha arra keresünk választ, hogy mi a teendő akkor, amikor az adott típusú jogkorlátozást, az eset körülményeitől függetlenül el kell utasítanunk, akkor a polgári jog egy másik alapjellemzőjét kell figyelembe venni, mégpedig azt, hogy a jogi szabályozás a tisztességes és méltányos magatartást tanúsító felekre szabja saját eltérést engedő szabályait.

Ebben az esetben a bírónak azt kell megfontolnia, hogy azonos tartalmú általános normát az Alkotmánybíróság elé terjesztene-e az Abtv. 38. § (1) bekezdése alapján, és nem csupán azért, mert felmerül benne a kérdés alkotmányossági dimenziója, hanem azért is, mert meglátása szerint fennáll az alkotmányellenesség. Ebben az esetben a felek megállapodása általánosságban nem egyeztethető össze az alkotmányos alapértékekkel, de ez a megoldás is orvosolható polgári jogi eszközökkel, a nyilvánvalóan jó erkölcsbe, illetve jogszabályba ütközés, illetve a jóhiszemű-

ség és tisztesség követelményeinek figyelembevételével, az ebben a körben meghatározott jogkövetkezmények levonásával.

Mindemellett fel kívánjuk még egyszer hívni a figyelmet arra, hogy a bírónak nagy körültekintéssel és az érdekek, illetve a magánszférának biztosított autonómia alapos mérlegelésével kell meghoznia döntését *favor libertatis*, vagyis, ha bizonytalan, inkább a szabadságnak engedjen, mint a korlátozásnak.

II. 2.5. Részösszegzés

Az alkotmányos szabályok érvényesítésének legitim követelményének közvetlen megvalósítása más hasonlóan kiemelkedő fontosságú alkotmányos elvárások sérelméhez vezet. Ezt a sérelmet álláspontunk szerint egyrészt nem szükséges elszenvetnünk, hiszen a felmerülő problémákat a rendes bírói jogalkalmazás módszereinek megfelelő alkalmazásával meg lehet oldani, másrészt a sérelem aránytalan mértékben az anyagi igazság vélt megvalósításával.

III. Összegzés

A dolgozat első kritikai részében ismertettük miért hibás, mind egészében mind részleteiben az Alkotmány magánjogi viszonyokban közvetlen alkalmazhatóságát hirdető érvelése, és bemutatottuk az új Polgári Törvénykönyv koncepciójának végeredményében helyes, de részleteiben megkérdőjelezhető indokait.

A második részben vizsgáltuk az Alkotmány többféleképpen értelmezett 77. § (2) bekezdését. Ezt a rendelkezést beágyaztuk az Alkotmány egészébe, illetve egy általános társadalomelméleti háttérbe, és arra a következtetésre jutottunk, hogy nincs egyetlen olyan normaértelmezési módszer sem, amely alátámasztaná az Alkotmány közvetlen alkalmazhatóságának állítólagos kívánalmát.

A dolgozat utolsó részében feltettük azt a kérdést, hogy egyáltalán szükségese-e elviselnünk a jobbiztonság vagy a hatalommegosztás elvének áttörését, mely veszteségek az Alkotmány közvetlen alkalmazása esetén mindenképpen bekövetkeznek? Erre a kérdésre álláspontunk szerint akkor adható a legcsekélyebb mértékben is legitim válasz, ha és amennyiben a polgári jog a maga eszközeivel nem képes a polgári jogviszonyok alkotmányos elbírálását biztosítani. Álláspontunk szerint nem merülhet fel olyan alkotmányjogi dimenzióval felvillantó probléma, amelyet a polgári jog a maga eszközeivel ne tudna kielégítően megoldani, akár általános, akár egyedi alkotmányos jogkorlátozásról legyen szó.

Így arra a következtetésre jutottunk, hogy az Alkotmány nem értelmezhető olyan módon, hogy a szabályai a közvetlen alkalmazhatóság mellett szólnának, kiemelkedő súlyú érvek szólnak ennek elutasítása mellett, vagyis ez szükségtelen, továbbá más alkotmányos elvek, érdekek, valamint adott esetben alapjogok aránytalan sérelmével járna együtt.

Vincze Attila

JEGYZET

1 Inter alia ZLINSZKY, A polgári jog és az Alkotmány, 283. skk. old., In: MÁDL-VÉKÁS: Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára, ELTE ÁJK Polgári Jogi és Nemzetközi Magánjogi Tanszékének kiadása, Budapest, 1994.

2 Lásd HARMATHY: A polgári jog a századfordulón, Jogtudományi Közlemény, 2000, 122 skk. old., LANGE-KÖHLER: BGB Allgemeiner Teil, 17. Aufl., C. H. Beck, München, 1980, 56 skk. old., SZIGETI, Kodex és jogfejlődés, In: Emlékkönyv Dr. Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulójára, Grill, Budapest, 1938, 561. old.

3 Lásd például a náci Németország irodalmából többek között LARENZ, Die Wandlung des Vertragsbegriffs, Deutsches Recht, 1935, 488. skk. old., SCHMITT, Aufgabe und Notwendigkeit des deutschen Rechtsstandes, Deutsches Recht, 1936, 181. skk. old., uő. Nationalsozialistisches Rechtsdenken, Deutsches Recht, 1934, 225. skk. old.

4 Az alkotmányos jogok magánfelek közti érvényesíthetőségét jelenti a Drittwirkung, mely lehet közvetett („mittelbar”) és közvetlen („unmittelbar”). Lásd inter alia CANARIS, Grundrechte und Privatrecht, AcP, 1984, 201 skk. old., Alternativ-Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Luchterhand, Neuwied und Darmstadt, 1987, Einl., 29 skk., SACHS (Hrsg.) Grundgesetz-Kommentar, C. H. Beck, München, 2003, Vor. Art. 1, 32 skk.

Ebből kifolyólag hibás a Drittwirkungot a közvetett Drittwirkunggal azonosítani, ahogy ilyen módon félreérti HALMAI és TÓTH, Az emberi jogok rendszere, In: HALMAI – TÓTH (szerk.), Emberi jogok, Osiris, Budapest, 2003, 101. old. A félreértés elkerülése végett magunk részéről a Drittwirkung értelmének megfelelő magyar kifejezést alkalmazunk.

5 Ld. elsősorban, HALMAI, Az Alkotmány, mint norma a bírói jogalkalmazásban, Fundamentum, 1998, 77. skk. old., HANÁK, Egy különös abor-

- tusz után, Fundamentum, 1998, 82. skk. old., az őket egyetértően idéző JOBBÁGYI: A dávidi abortuszper, Jogtudományi Közlöny, 2002, 473. old., továbbá HALMAI és TÓTH id. mű. 102. old., továbbá a Fundamentum idézett cikkeit tartalmilag idéző HALMAI, Az emberi jogokat védő magyarországi intézmények In: HALMAI – TÓTH, Emberi Jogok, 224. skk. old.
- 6 Később SÓLYOM utal viszont arra, hogy kifejezett rendelkezés hiányában az alkotmányértelmezés kizárólagossága az Alkotmánybíróság feladatából következik. SÓLYOM, Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon, Osiris, Budapest, 2001, 230. old.
Azt veti fel viszont problémaként, hogy hogyan lehet biztosítani az alkotmányértelmezési monopóliumot, és így az alkotmány interpretálásának egységességét akkor, ha az Alkotmánybíróságon kívül más szervek is felhatalmazást nyertek kifejezetten alkotmányjogi kérdések elbírálására, így például a választási bírásokodás kereteiben. SÓLYOM, id. mű, 589. old.
- 7 Ahhoz, hogy ennél többről van szó, és hogy az Alkotmánybíróság az Alkotmány egyetlen hiteles értelmezője, lásd PACZOLAY, Könyörtelen bírói hatalom? A bírói alkotmányértelmezés politikai szerepe, Jogállam, 1993/2, 36. skk. old.
- 8 Lásd ennek fogalmához HÄBERLE, Die offene Gesellschaft der Verfassungsinterpreten, JZ, 1975, 297 skk. old.
- 9 „(...) az Alkotmány fogalmi kultúrájának és értékrendjének át kell hatnia az egész társadalmat.” 11/1992. (III. 5.) AB határozat
- 10 HALMAI, Az emberi jogokat ... 226. sk. old., HALMAI, Az Alkotmány... 79. old.
- 11 BH 1994. 1., a kritikai irodalomból HALMAI, Az Alkotmány...80. old., HANÁK, id. mű., 84. old.
- 12 Lásd pl. 52/1997. (X. 14.) AB hat. Az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezési hatásköréhez lásd HOLLÓ, Az Alkotmánybíráskodás létrejötte és hároméves működése, In: KILÉNYI (Szerk.): Alkotmánybíráskodás, Unió, 1993, 85. sk. old., továbbá HALMAI, Az aktivizmus vége, avagy a Sólyom-bíróság kilenc éve, Fundamentum, 1999/2, 14. old., illetve az áttekintő irodalomból nem utal a nyílt társadalmi érvrendszerre az absztrakt alkotmányértelmezés tárgyalása során SÓLYOM, id. mű, 307. skk. old.
- 13 41/1993. (VI. 30.) AB határozat. ZLINSZKY János alkotmánybíró különvéleményében kifejezetten utal arra, hogy egy ilyen határozat legfeljebb csak egy a lehetséges értelmezések közül, de egyáltalán nem kötelező erejű.
- 14 Itt nem kívánunk eszmetörténeti kitérőbe bocsátkozni, de a bírói alkotmányértelmezés funkciója, mint a társadalmi integrációjának folyamatában betöltött lehetséges szerep, nem új elem az alkotmányelméletben, kidolgozója Smend 1928-ban. Ld. SMEND, Verfassung und Verfassungsrecht, 1. Aufl., München -Leipzig, 1928.
- 15 HÄBERLE, id. mű. 304. old.
- 16 HÄBERLE, id. mű. 303. old. Ennek általános társadalomelméleti hátterét lásd HABERMAS, A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása, Osiris, Budapest, 1999, 142. skk. old.
- 17 HALMAI, Az emberi jogokat védő...231 sk. old.
- 18 HANÁK, id. mű., 85. „Számomra axióma, és a jogalkotásról szóló törvény ki is mondja, hogy a jogalkalmazás során a felsőbb szintű normába ütköző jogszabályt nem kell alkalmazni.”
- 19 HANÁK, id. mű., 85. old., HALMAI, Az emberi jogokat védő..., 232. old., bár ezzel önmagának mond ellent, hiszen a 227. oldalon kizárja az alkotmányellenesnek tartott jogszabály fételtételét és az Alkotmány közvetlen alkalmazását.
- 20 SÓLYOM, id. mű, 435 skk. old.
- 21 BH 1994. 448.
- 22 Ha nem bíró kezdeményezi, akkor nincsenek az ügynek az egyedi ügyre kihatásai [lásd 29/1992. (V. 19.) AB határozat], és nem is ad alapot egymagában a peres félnek vagy bárkinek az Alkotmánybírósághoz benyújtott kérelme a bírósági eljárás felfüggesztésére. BH 2002. 231, BH 1992. 34. Természetesen az alkotmányjogi panasz esetén is lehet egyedi kihatása a döntésnek, de itt a bírósági eljárásban a jogerős döntés meghozatalát megelőzően felmerülő alkotmányossági dimenziót vizsgáljuk.
- 23 HANÁK, id. mű, 86. old.
- 24 48/1991. (IX. 26.) AB határozat
- 25 HALMAI, Az emberi jogokat... 227. old.
- 26 32/1990. (XII. 22.) AB határozat, mely a közigazgatási határozatok bírói felülvizsgálatát alkotmányosan kiterjesztő jogszabály esetleges késedelmes megalkotásának esetére megnyitotta az Alkotmány 70/K. § korlátozás nélküli alkalmazhatóságát. „Ez azt jelenti, hogy egyelőre nem lesz a bírói felülvizsgálatnak azon ügyekben sem törvényes korlátja, ahol a korlátozásnak az Alkotmány 70/K. §-a szerint nincs akadálya.” Ebből a megállapításból is a contrario következik, hogy a 70/K. § nem korlátozás nélküli jogszabály.
- 27 Lásd a rendszerváltás történelmi körülményeihez, melyek indokolják a kivételeket, BALOGH, Az Alkotmánybíróság jogállam értelmezése, In: KILÉNYI (Szerk.), Alkotmánybíráskodás, Unió, 1993, 141. sk. old., A történelmi körülményekre hivatkozás korlátozottságához általában Sólyom, id. mű, 230. old., illetve az adott alkotmányos tétel vonatkozásában különösen SÓLYOM, id. mű, 602. old.
- 28 46/1994. (X. 21.) AB, 829/E/1993. AB, 1254/B/1993. AB, 953/B/1993. AB határozatok
- 29 SÓLYOM, id. mű, 602. old.
- 30 NÉVAI – SZILBEREKY, Polgári eljárásjog, 3. kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 1974, 201. sk. old. Ld. továbbá ehhez, KENGYEL, A keresetindítás, in: NÉMETH (szerk.): A Polgári perrendtartás magyarázata, KJK, Budapest, 1999, 493. skk. old., illetve a gyakorlatból BH 2001. 388 „Egy jogvitának sokszor (...) éppen az a lényege, hogy a felperes igényérvényesítési jogosultsága (kereshetőségi joga) az általa nevezett alperesekkel szemben fennáll-e.”
- 31 Az objektív jogrend, a tárgyi jog bárminemű megsértése esetére támasztható jogi igények bíróság elé vitelét, mint végletekig vitt, egyéb intézményi feltételektől függetlenülített individuál-liberális felfogást mutatja be SCHMITT, Verfassungslehre, Duncker & Humblot, Berlin, 1928, 116. old. E felfogásból csak annyit emelünk ki, hogy a jog megsértéséből nem következik feltétlenül és kizárólagosan az, hogy az igényt a másik magánjogi alany ellen lehetne érvényesíteni.
Ebben a tekintetben, zárójelbe téve az Alkotmány 77. § (2) bekezdését, érdemes egy aktuálisabb és egyedi ügyet is felidézni az Európai Bíróság gyakorlatából, melyet azért érünk relevánsnak, mivel a nemzeti és az európai jogrend kollíziója logikailag ugyanazt a műveletet involválja, mint az Alkotmány és az Alkotmány alatti jog esetleges ütközése. „Another argument put forward against horizontal applicability for directives relates to the burden imposed on third parties on the ground that is incompatible with the rule of law. That argument cannot in fact be dismissed forthwith. It is questionable whether a private person whose conduct is lawful under the national legal system may have burdens imposed upon him under an unimplemented directive not addressed to him, or which, moreover, he will scarcely any remedy against the Member State in default.” Case Faccini Dori C-91/92. Ezt azért is érezzük megjegyzendőnek, mert LÁBADY éppen hogy a rule of law alapján látja alkalmazandónak az Alkotmányt a magánjogi viszonyokban. LÁBADY idézi VÉKÁS, Az új polgári törvénykönyv elméleti előkérdései, HVG-ORAC, Budapest, 2001, (továbbiakban id. mű) 154. skk. old.
- 32 Az alapjogok intézményi felfogásához lásd BÖCKENFÖRDE, Grundrechtstheorie und Grundrechtsinterpretation, In: BÖCKENFÖRDE, Staat Gesellschaft Freiheit, Suhrkamp, Reihe Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, Frankfurt am Main, 1976, 228. skk. old.
- 33 Itt szintén csak utalunk arra, hogy jogalkotói értelmezést követelnek meg más alapjogok is, melyekre részben az Alkotmány utal – lásd Alkotmány 57. skk. § § –, illetve az Alkotmánybíróság állapítja meg ezt – lásd legekkel-látásabb példaként a 64/1991. (XII. 17.) AB határozatot.
- 34 „Soha se feledjük el, hogy az Alkotmányt értelmezniük, nem pedig valamilyen mindennapi törvényt” – fogalmazta meg John Marshall főbíró a Mc Culloh vs. Maryland ügyben. Idézi KULCSÁR, A „jog uralma” és a magyar alkotmánybíráskodás, Politikatudományi Szemle, 1993/1, 26. old.
- 35 Nem kívánjuk a kódex fogalmát behatóan elemezni, illetve előnyeit felsorolni, csak utalunk az új polgári kodifikáció előtanulmányaira. VÉKÁS, id. mű, 15. skk. old., UÓ., Egy új polgári törvénykönyv történelmi időszerűségéről, Magyar Tudomány 2001/12, UÓ., Elméleti és szerkezeti előkérdések az új Polgári Törvénykönyvhöz, Jogtudományi Közlöny, 2000, 41. skk. old.
- 36 Erre utal, és a különbségek fő vonalait a Polgári Törvénykönyv viszonyában jól jelzi, TERCSÁK, Az alanyi jog újjáélesztése – alanyi jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában, In: Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestensis de Rolando Eötvös Nominata, Tom. XXXVIII–XXXIX. ANN. 2001-02, 192. sk. old.
- 37 Átfogóan lásd SACHS, id. mű. Einführung, 46 skk.
- 38 PETRÉTEI, Magyar Alkotmányjog I., Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2002, 22. old.
- 39 Lásd ehhez például 15/1991. (IV. 13.) AB, illetve 800/B/1993. AB, 2299/B/1991. AB határozatok
- 40 Lásd PACZOLAY id. mű.
- 41 Lásd inter alia 64/1991. (XII. 17.) AB határozat
- 42 Ahogy erre az Alkotmánybíróság is utal ld. 8/1990. (IV. 23.) AB határozat.
- 43 Lásd többek között VÉKÁS id. mű, 136. skk. old., legutóbb UÓ. A magánjog tudománya és oktatása, In: TAKÁCS (Szerk.) A jogászképzés múltja, jelene, jövője, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2003, 12. sk. old.
- 44 MAUNZ – DÜRIG (TOVÁBBIKABAN M-D), Grundgesetz – Kommentar I–V. C. H. Beck, München, 1999, Art. 19 Abs. III 36. „Grundrechte sind historisch **Kampfrechte des Individuums**, sie richten **gegen den Staat** (...)”
- 45 A német Szövetségi Bíróság gyakorlatából: BGHZ 63, 196, 198 „Az alapjogok elsősorban az egyén szabadságszféráját kell, hogy az államhatalom beavatkozásával szemben védjék, és mindemellett annak az előfeltételei, hogy az egyén szabadon és aktívan részt vehessen a társadalomban és alakíthassa azt.”
- 46 VÉKÁS, id. mű, 152. sk. old.
- 47 E kifejezés értelmezésébe itt szintén nem kívánunk közelebből belebonnyolódni, csak utalunk TERCSÁK, id. mű, 189. skk. old
- 48 Áttekintően a széles körű irodalomból lásd SACHS, Vor Art. 1, 42 skk., PIEROTH – SCHLINK, Grundrechte, Staatsrecht II, 11. Aufl., cfm, Heidelberg, 1995, 60 skk, HALMAI–TÓTH, Az emberi jogok rendszere, In: HALMAI–TÓTH, id. mű, 81. skk. old., SÁRI, Alapjogok, Alkotmánytan II., Osiris, Budapest, 2000, 41. sk. old.

- 49 BÖCKENFÖRDE, id. mű, 221. skk. old.
- 50 Itt érdemes felidézni a 67/1991. (XII. 21.) AB határozatot, mely az Alkotmány 70/I. §-t – teleológiai módon – értelmezve arra jutott, hogy ez az alkotmányi rendelkezés ugyan a magyar állampolgárokat terhelő kötelezettségként írja elő a közterhekhez való hozzájárulást, de ennek alapján nem minősíthető alkotmányellenesnek a külföldiek adóztatása. Lásd még ehhez 21/1991 (IV. 26) AB határozat
- 51 731/B/1995. AB határozat „A jogszabályok változása elkerülhetetlen, de a jogalkotónak figyelemmel kell lennie arra, hogy az új szabály a már fennálló jogviszonyokban a jogosultságokat ne szüntesse meg, a szerzett jogokat ne sértse. Az elvont jogi lehetőségekre, a fennálló konkrét jogviszonyokkal csak távoli, közvetett kapcsolatban álló jogosultságokra azonban nem terjed ki a szerzett jogok védelme.” Lásd ennek megerősítéséhez 255/B/1995. AB határozat.
- 52 1/1994. (I. 7.) AB határozat
- 53 20/1997. (III. 19.) AB határozat
- 54 158/B/1991. AB határozat
- 55 Ezt erősíti meg a 31/1990. (XII. 18.) AB határozat, mely az alaptörvényi jellegűt a Kelsen-Merkel féle lépcsőelmélethez hasonlóan értelmezte „Aból eredően ugyanis, hogy az Alkotmány az ország alaptörvénye, közvetett módon bármely jogszabályértelmezési kérdés kapcsolatba hozható az Alkotmánnyal.”
- 56 A környezethez való jog, 996/G/1990. AB, illetve 28/1994. (V. 20.) AB határozatok, melyek alapján ez a jog objektív intézmények kiépítésének kötelezettségét jelenti, vagyis a tárgyi jog kialakítását ebben az irányban, melyet a jogalanyok betartani kötelesek.
- 57 Ez utóbbi esetén vissza kívánunk csatolni az Alkotmánybíróság fentebb részletezett gyakorlatahoz, melyben a 77. § (1) és (2) bekezdését egymásra vonatkoztatva használja gyakorlatilag olyan módon, hogy az első bekezdést tekinti a második értelmezésének. Ez a normaszervezési technika, vagyis annak az igénye, hogy nem lehet az egyes szabályokat szeparáltan értelmezni, szövegösszefüggésükből kiragadni, több helyen is megfigyelhető az Alkotmányban. Álláspontunk szerint már önmagából ebből is az következik, hogy el kell vetni az Alkotmány közvetlen alkalmazásának tételét, az csak a felületes normaismeretből fakad.
- 58 Ezt az értelmezést fogadják el a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság.
- 59 Lásd fentebb.
- 60 8/1990. (IV. 23.) AB határozat
- 61 Ibid „Az emberek természetserűen egyéni szabadságuk és személyes igényeik szempontjából gyakorolják alapjogaikat.”
- 62 28/1994. (V. 20.) AB határozat
- 63 Ezt a szakaszt egyébként az Alkotmánybíróság is már rendszertanilag együtt kezelte a 77. § (2) bekezdésével ld. 15/2003. (IV. 18.) AB határozat.
- 64 Lásd 17/2001. (VI. 1.) AB, illetve 54/2001. (XI. 29.) AB határozatok. Ez utóbbi szerint: „Az eredeti és a felhatalmazáson alapuló jogalkotói jogkör különbségére mutatott rá az Alkotmánybíróság, amikor kimondta, hogy a „felhatalmazás alapján ad ki” kifejezés a jogszabályok szövegében – a kijelentő mód alkalmazása folytán – parancsot közvetít, vagyis az ilyen megfogalmazás „a magyar jogi terminológiában kiadási kötelezettséget jelent”. [1/1991. (I. 29.) AB határozat. ABH 1991, 371., 372.]”
- 65 A természetes és jogi személyek közötti különbségektől itt most eltekintünk.
- 66 BÖCKENFÖRDE, Entstehung und Wandel des Rechtsstaatsbegriffs, In: BÖCKENFÖRDE, id. mű, 66. skk. old.,
- 67 A magyar Alkotmánybíróság gyakorlatából figyelmet érdemel a 21/1993. (IV. 2.) AB határozat. A határozat egy adóügyben született a vagyonnyilatkozat-tétellel kapcsolatban, mely szerint „(...) a vagyonnyilatkozat-tételi kötelezettséggel a törvényhozó minden jövedelemadó fizetésére kötelezett „gyanússá” avat. A céllal való ilyen aránytalanság pedig már az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében deklarált jogállamiság követelményével is ellentétes, mert az adózó állampolgárokat az állammal szemben teljesen kiszolgáltatottá teszi.” Szintén ez az elv figyelhető meg továbbá a 32/1991. (VI. 6.) AB határozatban is. „A jogállamiság egyik fontos tartalmi eleme a jogbiztonság, amelynek szintén több komponense van. Ezek egyike az állami beavatkozás korlátok közé szorítása, mivel a korlátlan állami beavatkozás lehetősége a jogalanyokat – a természetes és jogi személyeket egyaránt – szüntelen jogbizonytalanságban tartja, s így összeegyeztethetetlen a jogállam fogalom lényegével.”
- 68 Itt nem akarunk részletesen belebocsátkozni a hatalommegosztás elvének eszmétörténeti finomságaiba, csak utalunk arra, hogy a magunk részéről nem osztjuk a pszichológizálóknak tekinthető érvelést (szintetizálóan ezt lásd HALMAI – TÓTH, Az emberi jogok eredete, In: HALMAI – TÓTH, id. mű, 39. sk. old.), hanem a jogállam fogalomból deduktív logikával levezethetőnek tartjuk a hatalommegosztás követelményét (lásd SCHMITT, Legálitát und Legitimität, 6. Aufl., Duncker & Humblot, Berlin, 1998, 14. sk. old.)
- 69 BÖCKENFÖRDE, Entstehung ..., 67. old.
- 70 Lásd HABERMAS, id. mű, 147. skk. old.
- 71 4/1993. (II. 12.) AB, 64/1993. (XII. 22.) AB határozatok
- 72 Lásd BÖCKENFÖRDE, id. mű, 235. skk. old.
- 73 Ahogy ezt a magyar Alkotmánybíróság is kimondta: „A közhatalom gyakorlásának azonban alkotmányos feltétele, hogy arra demokratikus legitimitáció alapján kerüljön sor.” 16/1998. (V. 8.) AB határozat
- 74 MAUNZ – DÜRIG, Art. 19 Abs. III. 33. d)
- 75 LARENZ/WOLF, Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, 8. Aufl., C. H. Beck, München, 1997, § 1, 2 „Demgegenüber handeln Hoheitsträger nicht in Ausübung von Freiheitsrechten, sondern in Wahrnehmung von ihnen zugewisenen Kompetenzen”
- 76 Nem kívánjuk érinteni ennek kapcsán az alkotmányjogi panasz keretével kapcsolatos heves jogpolitikai vitát.
- 77 BH 1994. 127, BH 1999. 402. Átfogóan ehhez: SÁRI, Schutz und Sicherheiten der Durchsetzung der Grundrechte im ungarischen Verfassungssystem, 13. old., In: Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominata, Sectio Iuridica, Tomus XLIII., Budapest, 2003.
- 78 BH 2003. 127, BH 1997. 489. „A közrend sérelme ugyanis csak akkor válhat meg, ha az ítélet az alkotmányban meghatározott garanciális szabályba ütközik, vagy az az alkotmányos alapjogok és kötelezettségek sérelmét jelenti. (...) Másrészt a közrend fogalma nem szűkíthető le az alkotmányban meghatározott garanciális szabályokra, illetve az alkotmányos alapjogokra, hanem feltétlen érvényesülést kívánó törvényekben kerül megfogalmazásra, amelyek szükségképpen az életviszonyok egy meghatározott, konkrét körére vonatkoznak”. Lásd továbbá ehhez, BURIÁN, Gondolatok a közrend szerepéről, In: Magister Artis Boni et Aequi, Studia in Honorem Németh János, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003.
- 79 M-D, Abs. III. Art. 1, 120.
- 80 Ebben a körben természetesen az önmagában alkotmányos anyagi közjogi szabályok hibás interpretálásából, és ilyen formán alkotmányellenes végeredményt okozó határozatokról van szó. Ha maga az alapjogviszonyt konstituáló közjogi szabály alkotmányellenes, akkor nyitva áll az alkotmányjogi panasz.
- 81 Az élő jogra alapított egyedi határozat elleni megkerülő érvelést egyrészt erőltetettnek, másrészt szükségtelennek tartjuk. Ehhez a megoldáshoz lásd GADÓ, Az alkotmányjogi panaszról és a jogegységi határozattal összefüggő szabályozási kérdések, Magyar Jog, 2000, 533. old. Ezt a megkerülő megoldást az Alkotmánybíróság is elutasította, lásd 273D/2003. AB végzés.
- 82 Ennek indokait lásd fentebb a 64/1991. (XII. 17.) AB határozat elemzése kapcsán.
- 83 M-D, Abs. III. Art. 1, 125
- 84 A példákat szaporíthatnánk, a védővel folytatott levelezés megismerése az állam számára minden esetben tiltott, ha a terhelt ebbe beavatja rokonait, akkor az jogszerű; a politikai, illetve vallási meggyőződés államilag érintetlen, ezt mégis szabadon felvállalhatják az állampolgárok, és saját nézeteiket hangoztatva erről mégis szabadon folytathatnak vitát.
- 85 Lásd. M-D Abs. III. Art. 1, 130.
- 86 Vagyis ebben az esetben két alapjogi jogosult pozícióban lévő személy áll egymással szemben. Kiváló példa a dávidi abortuszper annak szemléltetésére, hogy mennyire megoldhatatlan dilemma elé képes állítani a bírót az Alkotmány közvetlen alkalmazása.
- 87 HERMES, Grundrechtsschutz durch Privatrecht auf neuer Grundlage? – Das BVerfG zu Schutzpflicht und mittelbarer Drittwirkung der Berufsfreiheit, NJW 1990, 1764
- 88 24/1996. (VI. 25.) AB határozat „Az általános cselekvési szabadság egyik megnyilvánulási formájának tekinthető a jogügyletek létrehozásának szabadsága, az önálló, minden hatalmi befolyástól mentes döntési jog az ilyen ügyletekben. (...) Más alkotmányos jog, illetve alkotmányos érték védelme érdekében – törvényben – az általános cselekvési jog is korlátozható, e korlátozásnak azonban szükségesnek és az elérendő célhoz képest arányosnak kell lennie.”
- 89 M-D Abs. III. Art. 1, 129., RÖTHEL, Verfassungsprivatrecht aus Richterhand, JuS 2001 426. old.
- 90 RÖTHEL, Uo.
- 91 4/1998. (III. 1.) AB határozat „Az Alkotmány valóban nem azt garantálja, hogy a bírói eljárás eredménye minden esetben helyes lesz, de azt garantálja, hogy ne szülessen olyan törvényi szabály, amely ezt eleve kizárja. Az anyagi igazság érvényre juttatását ellehetlenítő szabályozás éppúgy sérti az Alkotmány 2. § (1) bekezdését, a jogállamiság elvét, mint az eljárás garanciák hiánya.”
- 92 Az inkább a szabályt erősítő kivételekhez lásd UTIZ, Egyéni jogsérelmek és az Alkotmánybíróság, Fundamentum, 1999/2, 39. skk. old.

Tulajdonjog-fenntartás és dologi jogügylet

I. Bevezetés

Az újabb magyar irodalomban lassan – az elméleti és terminológiai félhomályban¹ való sok évtizedes bolyongás után – újra uralkodóvá váló álláspont szerint a tulajdonátruházás esetén két, egymástól – legalábbis elméleti szinten – különböző jogügyletről van szó.² A tulajdonátruházás jogcíműl szolgáló kötelmi – tipikus esetben adásvételi – szerződés csupán kötelmet keletkeztet a tulajdon átruházására. Az ilyen szerződéseket a régi magyar magánjogi terminológia – nyilvánvalóan német hatásra – „elkötelező” szerződéseknek nevezte. A dologi jogviszonyokban ezzel még semmilyen változás nem történik. A dologi jogváltozást, azaz a tulajdonátruházást a dologi ügylet avagy „véghezvivő” szerződés idézi elő. A dologi ügylet e nézet szerint az átadásban (tradíció), ingatlanok esetében pedig a bejegyzési engedély kiadásában, a jogszerző részéről történő elfogadásában, illetve az ingatlan-nyilvántartásba történő benyújtásában jelenik meg.³

Utalni kell arra, hogy a német⁴ és – ami kevésbé köztudott, de a magyarhoz igencsak hasonló törvényi alapok miatt nagyon fontos – az osztrák jog is a kötelmi és dologi jogügylet elválasztásából indul ki. Az ABGB a dolog feletti tulajdon átruházásához – éppúgy, mint a Ptk. – az alapul szolgáló szerződésen kívül (titulus) a dolog átadását, illetve ingatlanoknál a nyilvántartásba történő bejegyzést (modus) is megköveteli (ABGB 380, 424, 425, 426, 431 §§). Szemben az ABGB megalkotásakorri nézettel⁵, mely szerint az átadás pusztán reálaktus volna, a ma uralkodó álláspont szerint az osztrák jog is a Trennungsprinzipre, azaz a kötelező és a rendelkező ügyletek elválasztásának elvére épül.⁶ Az, hogy a rendelkező ügylet az átadásban jelenik-e meg vagy attól elválasztva, az alapul szolgáló jogügylettel együtt, esetleg annak „dologi részeként”, vitatott.⁷

A tulajdonjog átruházás útján történő megszerzésének ez a kétfázisúsága érdekes kérdéseket vet fel a tulajdonjog-fenntartás vonatkozásában is.

Nem lehet állítani, hogy az elmúlt évtizedek jogirodalma kiemelt helyen foglalkozott volna a tulajdonjog-fenntartással történő adásvétellel. Ez valószínűleg összefügg azzal, hogy a vagyoni forgalom a szocializmus évtizedei alatt erősen korlátozott volt, kevésbé igényelte azt a biztosítéki szerepet, amelyet a tulajdonjog fenntartása az eladó számára garantál.⁸ Ebből és a magánjogi dogmatika „elszintelenedéséből”⁹ is fakad, hogy a tulajdonjog-fenntartással történő eladás jogi struktúrája, dogmatikai háttere a jogirodalomban még említés szintjén is alig jelenik meg.

E rövid tanulmányban egyetlen kérdést igyekszem végiggondolni: hogyan kapcsolódik a tulajdonjog-fenntartás a tulajdonátruházás fent említett kétfázisúságához és milyen következtetés adódik ebből?

II. Tulajdonjog-fenntartás mint feltételes tulajdonátruházás

A Ptk. 368. §-a igen szűkszavúan szól a tulajdonjog-fenntartásról: előír három konjunktív feltételt, amely mellett lehetőség van a kikötésére, szabályozza a rendelkezési jogot és a kárveszélyviselést.

Arra nézve, hogy a tulajdonjog-fenntartást a jogalkotó hogyan képzei el, mire alapozza, kevés támpontot találunk a törvényben. Jól szemlélteti a dogmatikai bizonytalanságot *Kisfaludi* András és *Bíró* György felvetése, miszerint a Ptk. az említett szakasz (2) bekezdésével tulajdonképpen egy evidenciát szabályoz:¹⁰ hogyan rendelkezhetne a vevő a tulajdonjog-fenntartással megvásárolt dolog felett, ha az – éppen mert az eladó fenntartotta tulajdonjogát – nem az övé? Annyi azonban a törvényi szabályozás

alapján bizonyos, hogy a tulajdonjog-fenntartással eladott dolog az átadás ellenére nem kerül a vevő tulajdonába: erre csupán a vételár megfizetésével kerül sor.

De hogyan oldható meg az, hogy az átadott dolog feletti tulajdon – a Ptk. 117. § (2) bekezdése ellenére – ne menjen át az (érvényes adásvételi szerződés alapján történő) átadással a vevőre? *Álláspontom szerint az, hogy hatályos jogunk ismeri a tulajdonjog-fenntartás intézményét, az egyik döntő bizonyíték arra nézve, hogy a magyar jog az adásvételi szerződés mellett egy dologi ügyletet vagy legalábbis egy elméletileg elkülöníthető dologi megegyezést is megkövetel az átruházással történő tulajdonszerzéshez.* Az elmúlt évtizedekben – inkább hallgatólagosan – képviselt nézet mellett ugyanis, amely szerint a tulajdonátruházás csupán a kötelmi szerződés és az átadás mint reálaktus alapján megtörténik¹¹, nehezen fogható meg a tulajdonjog-fenntartás jogi konstrukciója. Az egyértelmű, hogy tulajdonjog-fenntartás esetén az eladott és átadott dologon a tulajdon csak a vételárfizetés feltételével [Ptk. 228. § (1) bek.] megy át. A kérdés csupán az, hogy mire vonatkozik ez a felfüggesztő feltétel. Ha ugyanis a tulajdon az átadás mint reálaktus viszi át, akkor – tekintve, hogy dogmatikailag elképzelhetetlen, hogy egy reálaktus feltételes legyen – az alapul szolgáló adásvételi szerződés hatályának kellene feltétel alatt állnia. Ez azonban azért nem járható út, mert hiszen az alapul szolgáló adásvételi szerződés igenis hatályos kell, hogy legyen: az eladó ennek alapján követelheti a vételár megfizetését, a vevő pedig ennek alapján követelheti a dolog birtokba bocsátását, valamint a tulajdon átruházását. Természetesen, az adásvétel alap esetéhez képest, mikor a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás egyidejűleg esedékes, a tulajdonjog-fenntartással történő eladás nem azonnal teszi kötelezővé a vételárfizetést és a tulajdonátruházást, hanem csak egy későbbi időpontban. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a szerződés mint egész felfüggesztő feltétel alatt állna: a szerződés hatályos, csak bizonyos mértékig módosult a tulajdonjog-fenntartás mint jogi cél elérése érdekében.

Az a megoldás tehát, hogy a tulajdonjog-fenntartás jogintézményét úgy fogjuk fel, hogy a tulajdon a vételárfizetés feltételével száll át, a hagyományos titulus és modus acquirendi elve alapján igen nehezen képzelhető el. Márpedig álláspontom szerint a tulajdonjog-fenntartás semmi mást nem jelent, mint hogy az eladott és átadott dologon a vevő – igaz csak később: a vételár megfizetésével – ipso iure tulajdonost szerez. Más szóval a feltétel teljesítése kizárólag rajta múlik, az eladó ezt már saját egyoldalú cselekményével nem befolyásolhatja. Ezt nevezzük *várományi jognak*.¹² Amennyiben mégis ragaszkodunk az ügyletegyeség elvéhez, úgy azt kell mondanunk, hogy ennek alapján a tulajdonjog-fenntartás – ha ennek ismerveként elfogadjuk a vételárfizetés feltételéhez kötött tulajdonátruházást és legfőképpen a vevő várományi jogát – nem konstruálható meg.

A bevezetőben említettük, hogy a magyar magánjogtudomány az utóbbi években – meggyőződésem szerint alapvetően helyesen – visszatérni látszik a dologi jogügylet elvéhez. Amennyiben ez így van, akkor az ebből fakadó konzekvenciákat a tulajdonjog-fenntartás konstrukciójával kapcsolatban is le kell vonni.

Amint láttuk, a tulajdonjog-fenntartással történő adásvétel elméleti következetességgel nem igazán illeszthető bele az ügyletegyeség elvébe. Amennyiben azonban a dologi jogügylet tanát elfogadjuk, akkor igen elegánsan megoldhatók a tulajdonjog-fenntartás megkonstruálásával kapcsolatban felvetődött kérdések.

A tulajdonjog-fenntartás lényege ugyanis abban áll, hogy a vételárfizetés feltétele nem az adásvételi szerződésre (az elkötelező ügyletre), hanem a dologi (véghezvivő) ügyletre vonatkozik. Más szóval nem az adásvételi szerződés mint egész, hanem csak a tulajdonátruházás hatályosulása függ attól, hogy a vevő a vételárat megfizeti-e.

Ez a megállapítás a legkevésbé sem új. Ez volt a háború előtti magyar magánjog nem vitatott álláspontja,¹³ valamint a német¹⁴ és az osztrák¹⁵ irodalom egybehangozó véleménye.

Ha ezt a nézetet elfogadjuk, könnyen kezelhetővé válik a tulajdonjog-fenntartás legfőbb sajátossága, a vevőt megillető várományi jog. Az adásvételi szerződés kezdettől fogva hatályos: belőle jogok fakadnak a birtokbaadás követelésére a vevő részéről és a vételár – jöllehet későbbi időpontban való – megfizetésére az eladó részéről. E jogok nem függenek a később esedékes vételárfizetéstől mint feltételtől. A dolog feletti tulajdon átruházására irányuló jogügyletet szintén megkötik a felek, ám ez a dologi megegyezés még nem hatályos. Jogi hatását csak a vételár megfizetésének pillanatában fogja kifejteni: a vevő ekkor szerzi meg a dolog feletti tulajdont – mégpedig anélkül, hogy ehhez az eladó bármilyen külön cselekménye vagy jognyilatkozata szükséges volna. A tulajdonjog-fenntartás csak ilyen konstrukcióval tudja betölteni rendeltetését. Ez egyfelől az eladó szempontjából vételár-követelésének biztosítását jelenti:¹⁶ A vevő addig nem szerez tulajdon az általa megvett és birtokba is vett dologon, ameddig a vételárat az eladónak meg nem fizette, ami az eladó szemszögéből nézve annyit jelent, hogy az adásvételtől való elállása esetén – amire tipikus esetben vételár-nemfizetés miatt kerül sor – a dologot rei vindikációval követelheti vissza nem csupán a vevőtől, hanem bárki másától is (utóbbi esetnek persze adott esetben gátat szabnak a jóhiszemű tulajdonszerzés szabályai). Másfelől viszont – és ez adott esetben ugyanolyan fontos lehet – a vevő számára egy olyan, dologi jellegű várományi jogot biztosít, amelynek alapján számolhat azzal, hogy jogszerzésében az eladó egyoldalúan már nem gátolhatja meg. Nem elsősorban azért, mert a Ptk. 229. § (1) bekezdése értelmében egyik fél sem tehet semmit, ami a feltétel bekövetkezése esetére a másik fél jogát megghiúsítja vagy csorbítja, hiszen ez harmadik jóhiszemű személy jogszerzését nem gátolná, hanem azért, mert a vevő már a dolog birtokában van, így az eladó nincs abban a helyzetben, hogy a dologot még egyszer eladja.¹⁷ Pontosabban: a tradíciós tulajdonátruházási rendszerből fakadóan nem fogja tudni esetlegesen vállalt ezirányú kötelezettségét teljesíteni, azaz a dologot az újabb vevőnek átadni, tehát a harmadik személy Ptk. 369. § szerinti jogszavatossági igényének teszi ki magát.

III. Következtetés

Eddigi fejtegetéseinknek az *ingó dolgok* átruházása szolgált alapul. Lényegében két megállapítást tettünk: 1) a magyar tulajdonátruházási rendszer az alapul szolgáló kötelmi szerződés mellett vagy azt követően egy elkülönült dologi megegyezést is megkövetel, és 2) a tulajdonjog-fenntartás konstrukciója arra épül, hogy nem az alapul szolgáló kötelmi szerződés, hanem a dologi megegyezés áll felfüggesztő feltétel alatt.

Mi a helyzet *ingatlanok* vonatkozásában?

Ami az első állítást illeti, nehezen tűnik vitathatónak, hogy az ingatlan feletti tulajdon átruházásához is szükség van a feleknek a tulajdonátruházást célzó, dologi megegyezésére is. A Ptk. 117. § (3) bekezdése értelmében az ingatlan feletti tulajdon átruházásához az erre irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül a tulajdonosváltásnak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése is szükséges. Ezzel összhangban az Inyvtv¹⁸ 3. § (2) bekezdése kimondja, hogy az okiraton alapuló bejegyzés keletkezeti az átruházáson alapuló tulajdonjogot. Az okirati kellékek között a törvény kifejezetten megköveteli az ingatlan-nyilvántartásban jogosultként bejegyzett (azaz a tulajdonos eladó) által kiadott *bejegyzési engedélyt* (29. §). Itt tehát a felek közötti, az alapul szolgáló adásvételi szerződésbe foglalt vagy külön okiraton megkötött, a dolog feletti tulajdon átruházást célzó dologi ügyletről van szó.¹⁹

Második megállapításunk ellenben – tehát, hogy tulajdonjog-fenntartás esetén nem az alapul szolgáló kötelmi szerződés, hanem az ettől legalábbis elméletileg elkülönült dologi megegyezés

áll felfüggesztő feltétel alatt – nem tartható ingatlanok vonatkozásában.

Jogszabály nem szól erről ugyan kifejezetten, mégis nyilvánvaló, hogy *olyan okirat alapján, amely a feleknek feltételtől, egészen pontosan egy még nem bekövetkezett feltételtől függő, azaz még nem hatályos megegyezését tartalmazza, nem lehet helye egy közhiteles nyilvántartásba történő konstitutív hatályú bejegyzésnek*. Az egyes jogoknak, így az átruházáson alapuló tulajdonjogoknak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése ugyanis egy konstitutív hatályú államigazgatási aktus és mint ilyen – és ez fontos eltérés az ingók átadásához képest, ahol, mint ezt éppen a tulajdonjog-fenntartás mutatja, a felek akár a törvényi főszabályhoz képest [Ptk. 117. § (2) bekezdés] eltérően is rendelkezhetnek a tulajdonátruházást illetően – alapvetően végleges, lezárt helyzetet igyekeznek teremteni. Más szóval kizárt a feltételhez kötött megállapodást tartalmazó okiraton alapuló bejegyzés, amely így szintén feltételes volna.

A tulajdonjog-fenntartás jogi konstrukciója tehát ingatlanok esetében jelentősen el kell, hogy térjen az ingók kapcsán felvázoltól.

Az Inyvtv. 17. § (1) bekezdésének r) pontja és ennek alapján a Vhr.²⁰ 32. §-a tartalmaz kifejezett rendelkezéseket az ingatlanok tulajdonjog-fenntartással történő eladásával kapcsolatban. Utóbbi kimondja, hogy a tulajdonjog-fenntartással történő eladás tényének az ingatlan-nyilvántartásba való feljegyzése azonos hatályú az elidegenítési és terhelési tilalomra vonatkozó feljegyzéssel. Ez a konstrukció – amint azt a „tulajdonjog-fenntartással” kötött ingatlan-adásvételi szerződések elterjedtsége is bizonyítja – megfelelő biztosítékot nyújt az eladó számára vételár-követelésének megtérülésére, hiszen addig csakugyan ő marad a tulajdonos, és egyben elégséges garanciát nyújt a vevő és nem utolsósorban a neki hitelező bank számára, ők is viszonylagos nyugalomban érezhetik magukat: azzal, hogy, ha nem is a jogszerzés, de az eladás ténye feljegyzésre került a közhiteles nyilvántartásba, gyakorlatilag elhárul az a veszély, hogy az eladó az ingatlan eladja egy az ingatlan-nyilvántartásban „bízó” vevőnek. Pontosabban, ha el is adja, ennek a „tulajdonjog-fenntartással” vásárló felé semmiféle (dologi) hatálya nem lesz. További fontos biztosíték a vevő számára, hogy a rangsor tekintetében a feljegyzés időpontja a döntő [Vhr. 32. § (3) bekezdés].

Azt azonban látni kell, hogy ez a jogi konstrukció nem azonos azzal, amit ingók esetében tulajdonjog-fenntartás alatt értünk. Nem állítható ugyanis, hogy a vevő jogszerzését az eladó egyoldalúan már ne akadályozhatná, azaz, hogy a tulajdonátruházás egyedül a vevőn múló feltétel teljesítésével, a vételárfizetéssel történne meg. Az eladó ugyanis, ha jogszerűen nem is, de ténylegesen megtagadhatja a bejegyzési engedély kiadását. *A tulajdonjog-fenntartással eladott ingatlan vevőjének tehát nincsen várományi joga*. A dologi jogügylet – szemben az ingókkal, ahol már az adásvételi szerződéssel együtt, de attól eltérően, feltételesen megkötötték – ingatlanoknál az adásvételi szerződés megkötésekor, azaz a „tulajdonjog-fenntartással” történő eladáskor és e ténynek az ingatlan-nyilvántartásba való feljegyzésekor még egyáltalán nem kötetett meg. *Az eladó csupán kötelezte magát*, hogy a vételárfizetés kötelezettségének a vevő (vagy a bank) részéről történő teljesítése esetén *kiadja a bejegyzési engedélyt*. Ezt – nemteljesítés esetén – a vevő természetesen bíróság útján adott esetben ki is kényszerítheti. Ez azonban jogi természetét tekintve, de praktikus következményeiben is merőben más, mint a vételárfizetés feltételének teljesítésével történő, az eladó bármilyen közreműködését nélkülözhető jogszerzés. Elég, ha csak a jogérvényesítéssel járó idővesztésre vagy arra utalunk, milyen nehézségek elé néz a vevő az átruházó társaság időközben esetlegesen bekövetkező felszámolása esetén. Utóbbi esetben a vevőnek alighanem meg kell elégednie a felszámolási eljárásban a nem biztosított követelést érvényesíteni kívánó hitelező hálátlan szerepével.

Ha egy pillantást vetünk a magyar magánjogra a dologi ügylet és a tulajdonjog-fenntartás kérdésében legnagyobb hatást ki-

fejtő német és osztrák jogra, csak megerősítve látjuk következtetésünket. A tulajdonátszállás kötelmi és dologi vonatkozásait, azaz az elkötelező (Verpflichtungsgeschäft) és a véghezvívó (Verfügungsgeschäft) ügyleteket világosan elkülönítő német és osztrák tulajdonátruházási szisztémára a fent ingók vonatkozásában vázolt módon épül rá a tulajdonjog-fenntartás konstrukciója: nem az adásvételi szerződés (a Verpflichtungsgeschäft), hanem a dologi ügylet (Verfügungsgeschäft) feltételes.²¹ Tekintettel arra, hogy a BGB 925. § (2) bekezdése értelmében a feltételes vagy időhatározáshoz kötött, ingatlan átruházására irányuló dologi megegyezés (Auflassung) érvénytelen, a BGB 449. §-a logikusan korlátozza a tulajdonjog-fenntartással történő eladás lehetőségét kizárólag ingó dolgokra.²² Az osztrák ABGB ugyan kifejezetten nem szabályozza a tulajdonjog-fenntartást, de a szerződési szabadság elvből fakadóan a felek itt is megállapodhatnak abban, hogy a tulajdonátszállást a vételárfizetés feltételéhez kötik. A jogirodalom itt is egységes abban, hogy a tulajdonjog-fenntartás kikötése alapvetően csak ingó dolgok vonatkozásában szokásos.²³ Ennek magyarázata, hogy az osztrák telexkönyvről szóló jogszabály nem enged kétséget afelől, hogy a telexkönyvbe feltételhez kötött ingatlan-jogszerzések nem kerülhetnek bejegyzésre.²⁴ Az osztrák jog egyébként nem tekinti jogellenesnek a tulajdonjog-fenntartás kikötését ingatlanok eladása esetén, csak – a feltételes jogszerzés bejegyezhetetlensége folytán – a dologi jellegű védelmet, azaz a várományi jogot tagadja meg a vevőtől.²⁵ Ettől még a kikötés nem válik értelmetlenné, a kötelmi hatások érvényesülnek: ennek alapján jogosult a vevő a vételárnak későbbi időpontban való megfizetésére, az eladó pedig arra, hogy ne előbb, csak a vételár megfizetésekor adja ki a bejegyzési engedélyt. Ez ugyanaz a konstrukció, amit a magyar jog ismer ingatlanok tulajdonjog-fenntartással történő átruházása esetén. Figyelemreméltó azonban, hogy nem csak a német jogban – amely érvénytelennek tekinti az ingatlanok eladása esetén kikötött tulajdonjog-fenntartást – hanem az osztrák jogban is, amely

pedig ugyanabban a korlátozott értelemben, mint a magyar, elismeri azt, elsősorban egyéb konstrukciókkal igyekeznek elérni az eladó és a vevő biztosítékainak egyensúlyát: a német jogban a vevő jogának bejegyzésével egyidejűleg a telexkönyvbe feljegyzésre kerülő, az eladót megillető feltételes „vételi joggal” (Rückübereignungsanspruch)²⁶, az osztrák jogban szintén a vevő tulajdonának bejegyzésével egyidejűleg bejegyzésre kerülő, a vételárhátralékot biztosító, az eladót megillető jelzálogjoggal.²⁷

Összefoglalva tehát az elmondottakat:

1. A magyar jog a kötelmi és dologi ügylet – legalábbis elméleti – elválasztásából indul ki ingó és ingatlan dolgok tulajdonának átruházásánál.
2. A tulajdonjog-fenntartás csak a kötelmi és dologi ügylet következetes – elméleti – elkülönítésével konstruálható meg.
3. A tulajdonjog-fenntartás konstrukciója ingó dolgok esetében azon alapul, hogy nem az alapul szolgáló kötelmi ügylet, hanem az ezt kíséző dologi megegyezés hatályosulása – azaz a tulajdonátszállás – van a vételárfizetés feltételéhez kötve. A vevőnek várományi joga van: a tulajdon a vételár megfizetésével ipso iure átszáll, anélkül, hogy az eladó bármilyen további cselekménye szükséges volna.
4. Ingatlanok tulajdonjog-fenntartással történő eladása esetében a dologi megegyezés – szemben az ingókkal – elválik az adásvételi szerződéstől. Itt nem a dologi ügylet hatályosulása, hanem megkötése függ a vételár megfizetésétől. A vevőnek ebben az esetben tehát nincsen várományi joga a megvett dolog tulajdonára.
5. Az ingó és ingatlan dolog tulajdonjog-fenntartásának konstrukciója közötti eltérés abból adódik, hogy a feltételes dologi jogszerzés nem egyeztethető össze az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés konstitutivitásával és a nyilvántartás közhitelességével.

Fabók Zoltán

JEGYZET

- 1 *Vékás Lajos*: Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései, Budapest, 2001, 206. o.
- 2 *Vékás*: 1. lj.-ben i. m. 206 skk. o., *Kisfaludi András*: Az adásvételi szerződés (2. kiad.), Budapest, 2003, 133 skk. és 193 sk., *Kisfaludi András*: A részvényátruházási szerződés jogi természetéről. *Gazdaság és Jog* 4/1996, 5. o., *Wellmann György*: Jogegységi döntés a részvényátruházásról. *Gazdaság és Jog* 9–10/2000, 18. o., *Szeibert Orsolya*: A tulajdonjog-fenntartás mint hitelbiztosíték. *Polgári Jogi Kodifikáció* 4/2000, 10. o. A háború előtti magyar magánjogban uralkodó volt a kötelmi és dologi jogügylet megkülönböztetése ld. *Kolosváry Bálint*: A tulajdonjog, in: *Magyar Magánjog V.* (szerk. Szladits Károly), Budapest, 1942, 245 sk., 271. o.
- 3 *Kolosváry*: 2. lj.-ben i. m. 245 skk., ill. 271., *Vékás*: 1. lj.-ben i. m., 208 skk. *Almási Antal*: A dologi forgalom, Budapest, 1910, 198 skk. elgondolkodtató felvetése szerint mesterkélta az a konstrukció, amely a tulajdonjog bejegyzésére a vevő részéről adott egyoldalú engedélyező nyilatkozat kiadásában és annak a másik fél részéről a telexkönyvbe való benyújtásában egy dologi ügyletet lát.
- 4 A Trennungsprinzipről bővebben ld. különösen: *Baur, Fritz*: Sachenrecht, fortgef von Jürgen F. Baur und Rolf Stürner (17. Aufl.), München 1999, 35 skk.
- 5 *Bydlinksi, Franz*: Die rechtsgeschäftlichen Voraussetzungen der Eigentumsübertragung nach österreichischem Recht. In: *Festschrift für Karl Larenz zum 70. Geburtstag* (Hrsg. Gotthard Paulus, Uwe Diederichsen, Claus-Wilhelm Canaris), München, 1973, 1028 sk., *Koziol, Helmut-Welser, Rudolf*: Grundriss des bürgerlichen Rechts I., bearbeitet von *Helmut Koziol* (12. Aufl.), 2002, 276 sk., *Spielbüchler, Karl*: Der Dritte im Schuldverhältnis. Wien, 1973, 101. o.
- 6 *Klang* in *Klang* § 425 I. In: *Kommentar zum ABGB* (Hrsg. Heinrich Klang) zweite, Neubearb. Aufl., Band II., Wien, 1950, *Koziol-Welser*: 5. lj.-ben i. m., 107 sk.
- 7 Újabbban az utóbbi nézet kezd uralkodóvá válni. Ld. *Spielbüchler, Karl*: Übereignung durch mittelbare Leistung. *Juristische Blätter* 23–24/1971, 589 skk., *Bydlinksi*: 5. lj.-ben i. m., *Spielbüchler* in *Rummel* § 425 Rn. 2.
- 8 A tulajdonjog-fenntartás hitelbiztosítéki szerepéről ld. *Szeibert*: 2. lj.-ben i. m. 10 skk.
- 9 *Vékás*: 1. lj.-ben i. m. 199. o.
- 10 *Kisfaludi*: 2. lj.-ben i. m. 184 sk., *Bíró György*: Átruházó szerződések. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2/2003, 23. o. *Bíró György* egyenesen kodifikációs hibára gyanakszik.
- 11 Ld. *Petrik Ferenc*: A tulajdonjog. In: *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata* (szerk. Gellért György). Budapest 2001, 405., *Sárközy Tamás*: A tulajdonjog. In: *Polgári Jog – Kommentár a gyakorlat számára* (szerk. Petrik Ferenc), Budapest, 1998, 264 sk. Elméletileg megalapozottan *Eörsi Gyula*: A tulajdonátszállás kérdéséről. Budapest, 1947, 113 sk.
- 12 *Szladits Károly*: A magyar magánjog vázlata II. rész. (4. kiad.) Budapest, 1935, 109. o., *Világby Miklós-Eörsi Gyula*: Magyar polgári jog I. (2. kiad.) Budapest, 1965, 209. o., *Lábaday Tamás*: A magyar magánjog (polgári jog) általános része. Budapest–Pécs, 1997, 265 sk. A tulajdonjog-fenntartással eladott dolog vevőjének várományi jogáról *Szeibert*: 2. lj.-ben i. m. 11. o.
- 13 *Kolosváry Bálint*: A magyar magánjog tankönyve II. (3. kiad.) Budapest, 1911, 222. o., *Antalffy Mihály*: Vétel, csere. In: *Magyar Magánjog IV.* (szerk. Szladits Károly) Budapest, 1942, 332. o.
- 14 *Larenz, Karl*: *Schuldrecht II/1.* (13. Aufl.) München 1986, 107. o., *Baur*: 4. lj.-ben i. m., 742. o., *MüKo/Westermann* § 455, Rn. 5–6. In: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch* (Red. Harm Peter Westermann), 3. Auflage, Band 3., München, 1995., *Staudinger/Honsell* § 455 Rn. 8. In: *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungs-gesetz und Nebengesetzen* (Red. Heinrich Honsell), zweites Buch, 13. Bearb., 1995.
- 15 *Iro, Gert*: *Bürgerliches Recht IV. Sachenrecht* (2. Aufl.) Wien, 2002, 93. o., *Koziol-Welser*: 5. lj.-ben i. m., 371. o., *Aicher* in *Rummel* § 1063 Rn. 25. In: *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch* (Hrsg. Peter Rummel) 3. neubearb. und erw. Aufl., Band I., Wien, 2000.
- 16 *Larenz*: 14. lj.-ben i. m., 106. o., *Koziol-Welser*: 5. lj.-ben i. m., 371. o., *Kisfaludi*: 2. lj.-ben i. m. (2003), 183. o.
- 17 *Maga* az a tény természetesen, hogy a dologot egyszer már eladta, arról már – ha csak feltételesen is, de – rendelkezett, nem teszi érvénytelenné az újbóli eladást, ahogy az idegen dolog eladása sem érvénytelen, még ha e kérdésben ingadozó is a bírói gyakorlat. Ld. *Vékás*: 1. lj.-ben i. m., 219 sk., *Kisfaludi*: 2. lj.-ben i. m. (2003), 139 sk.
- 18 1997. évi CXLI. törvény az ingatlan-nyilvántartásról

- 19 A jelenlegi törvényt megelőző jogszabály, az 1972. évi 31. tvr. ugyan kifejezetten nem írta elő a bejegyzési engedélyt mint a bejegyzés feltételét, de a földhivatali gyakorlat akkor is megkövetelte. Ld. *Vékas*: 1. lj.-ben i. m., 210. o. Az ezt megelőzőben hatályban volt 54/1960. (XI. 27.) Korm. sz. rendelet a telekkönyvről 23. §-a szintén kifejezetten rendelkezik a bejegyzési engedélyről. *Világgy-Eörsi*: 12. lj.-ben i. m., 335 sk. ezzel kapcsolatban kifejezetten a dologi megegyezés elvéről beszél.
- 20 109/1999. (XII. 29.) FVM rendelet
- 21 Ld. 14. és 15. lábjegyzeteket.
- 22 *MüKo/Westermann*: 14. lj.-ben i. m. § 455 Rn. 7.: „Seine Unzulässigkeit beim Verkauf von Grundstücken folgt aus der Bedingungsfeindlichkeit der Auflassung, § 925 Abs. 2.“ Hasonlóképpen *Staudinger/Honsell*: 14. lj.-ben i. m., § 455 Rn. 4. A dologösszesség tulajdonjog-fenntartással történő eladásának a dologi jogi specialitás elve állja útját, ld. *MüKo/Westermann*: 14. lj.-ben i. m. § 455 Rn. 8.

- 23 *Aicher in Rummel*: 15. lj.-ben i. m. § 1063, Rn. 32-34., Iro: 15. lj.-ben i. m., 117. o.
- 24 Bundesgesetz vom 2. Feber 1955 über die Grundbücher, 8. §.
- 25 Bydlinski in Klang § 1063 IV. A 4. d) In: Kommentar zum ABGB (Hrsg. Heinrich Klang und Franz Gschnitzer), zweite, Neub. Aufl., Band IV., zweiter Halbband, Wien, 1978.
- 26 *MüKo/Westermann*: 14. lj.-ben i. m. § 455 Rn. 7., *Staudinger/Honsell*: 14. lj.-ben i. m. § 455 Rn. 4.
- 27 *Bydlinski in Klang*: 25. lj.-ben i. m. § 1063 IV. A 4. d), *Aicher in Rummel*: 15. lj.-ben i. m. § 1063 Rn. 33., *Binder in Schwimann* § 1063 Rn. 14. In: Praxiskommentar zum Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch samt Nebengesetzen (Hrsg. Michael Schwimann) Band 4. Halbband 1., Wien 1988.

Külföldi kitekintés

Az élettársak jogállása konferencia-referátum

A Ptk. koncepciójának kialakítása során szükségszerűen merültek – és merülnek – fel olyan kérdések, amelyek arra keresik a választ, hogy egyes jogintézmények szabályozása megfelel-e a társadalmi igényeknek, lépést tart-e a társadalmi változásokkal. Nincs ez másként a családjog területén sem, amelynek mind alkotói, mind alkalmazói az utóbbi néhány évtizedben nem egy földrész államaiban kényszerültek rendszeresen azzal szembesülni, hogy az a családmodell, amelyre a családjogi rendszer épül, egyre kevesebbeknek szolgál valóban követendő például. Azt a célt, amelyet hosszú-hosszú ideig elsősorban – a hagyományos alapcsalád bázisaként szolgáló – házasságkötés útján valósították meg, jelenleg egyre többen más úton vélik elérhetőnek. Az élettársi kapcsolatok számának folyamatos növekedése – amely minden bizonnyal több tényezővel is magyarázható – tény, amelyet aligha lehet figyelmen kívül hagyni.

A jogalkotó előtt, amikor dönt arról, hogy egy-egy társadalmi jelenséget miként szabályoz, mindig két út áll. Ami az élettársi együttélést illeti, mondhatja Napóleon szavaival azt, hogy minnekután az élettársak figyelmen kívül hagyják a törvényt, így a törvény is figyelmen kívül hagyja őket; de fontolóra veheti azt is, hogy ha a társadalom tagjainak jelentős hányada házasság helyett élettársi kapcsolatot létesít, akkor ez nem szorul-e rendezésre. Ez a megfontolás messze nem – lenne – indokolatlan, melyet megerősít az, hogy az élettársi kapcsolatok a házassághoz hasonlóan igen gyakran még a partnerek életében megszűnnek, s a gyengébb fél nem számíthat arra, hogy a jog számára védelmet nyújt. Sok gyermek születik élettársi kapcsolatból, s bár a magyar jog nem tesz különbséget a gyermek jogállása, jogai, illetve a szülő-gyermek kapcsolat tekintetében a házasságban élő, illetőleg az élettárs szülők között, még Európa sok országában is számolni kell ezzel a problémával.

Az élettársak jogállásának szabályozása aktuális téma, nemcsak Magyarországon. A jogalkotó – ha fontolgatja az élettársak helyzetének jogi keretek közé foglalását – olyan kérdésekkel találja magát szemben, amelyek nehezen megválaszolhatóak: Miként lenne indokolt szabályozni az élettársak kapcsolatát – polgári jogi intézményként vagy a családjog körében? Ha a családjog rendezi, akkor hogyan tegye – a házasság mintájára vagy éppen ellenkezőleg, attól jól elhatárolhatóan? Mi indokolja azt, hogy túlságosan erősen differenciáljunk e két együttélési forma között, hiszen a felek célja jórészt azonos, ráadásul megszűnésükkor igen hasonló nehézségekkel lehet számolni? Ha azonban nem különböztetünk erősen, akkor valójában az élettársi kapcsolatot nem tekint-e a jog valamiféle „kis házasság”-nak? Miként lehet védeni a gyengébb felet – rendszerint a nőket? Milyen jog-

állást biztosíthatunk az azonos neműek számára – különös tekintettel arra, hogy rendszerint mindkét partner rendelkezik házassodási hajlandósággal, csak ezt nem feltétlenül teszi lehetővé az adott jogrendszer?

Egyebek között ezek a kérdések kerültek megfogalmazásra és megvitatásra *április 2–3-án Hamburgban*, a *Max Planck Intézet* által „**Rechtsstellung nichtehelicher Lebensgemeinschaften**” címmel megrendezett konferencián. A német jogi szabályozás jelenleg nem tartalmaz rendelkezéseket a különböző nemű személyek együttélésére, a házasság mellett az azonos neműek bejegyzett partnerkapcsolatát ismeri. A konferencia célja ennek megfelelően egyrészt annak áttekintése volt, hogy más jogrendszerek miként rendezik az élettársak kapcsolatát, másrészt pedig a legmarkánsabban jelentkező nehézségek megfogalmazása. Ez utóbbi során néhány olyan felvetés is hangsúlyt kapott, amelyek tekintetében a magyar jogalkotó, illetve adott esetben jogalkalmazó vélhetően szintén nem könnyedén határozhat: Az élettársi kapcsolat elismerése nem jár-e a házasság privilegizált szerepének csorbulásával? (S az erre adott igenlő válasz önmagában akadály-e annak, hogy az élettárs jogi helyzete kedvezőbb szabályozást nyerjen?) Végül pedig: miként definiálható az élettársi kapcsolat?

Franciaországban, amellet, hogy a családi alapmodell szerepét betöltő házasság megkötésének lehetőségét továbbra is fenntartották a különmű párok részére, 1999 novemberében a törvényhozó elfogadta a *Code Civil* azon módosítását, amelynek eredményeként mind a különműek, mind az azonos neműek az állam által elismert, élettársi kapcsolatukat szabályozó szerződést köthetnek. A *Code Civil* első könyvének új XII. címe a „*Pacte civil de solidarité*” („*PACS*”) elnevezést viseli. Ezt a szerződést két nagykorú természetes személy kötheti meg, akik nem élnek sem egymással, sem mással házasságban és akik között nem áll fenn rokonai kapcsolat.

A francia megoldás az élettársi kapcsolat létrejöttét, joghatásait tekintve lavírozás: bizonyos tekintetben a házasságot mintázza, ugyanakkor a jogalkotó nagyon vigyázott arra, hogy elkerülje a házassághoz való túlzott hasonlóságot. A partnerek egyidejűleg csak egy szerződésnek lehetnek alanyai, mely létrehozásában eltér a házasságtól: a feleknek együttesen írásbeli nyilatkozatot kell tenniük az illetékes elsőfokú bíróság előtt (a tartózkodási hely szerinti bíróság előtt tett nyilatkozattal fel is bontható a szerződés – akár, bizonyos feltételekkel, egyikük nyilatkozata alapján). Szerződésükben meghatározhatják ennek vagyoni jogi következményeit, amennyiben erről nem rendelkeznek, a törvény a vagyonszociális rendszert rendeli alkalmazni. Bár a

felek gyermekeket közösen nem fogadhatnak örökbe, ennek a bíróságon bejegyzésre is kerülő szerződéses élettársi kapcsolatnak igen sok jogkövetkezménye van, az adójog, társadalombiztosítási jog, munkajog területén.

Frédérique Ferrand (Lyon-i Egyetem) hangsúlyozta, hogy e forma mellett továbbra is fennáll az informális élettársi kapcsolat (*concubinage*) lehetősége, amely a felek tényleges együttélésén alapszik, jogkövetkezményeik azonban eltérőek. Utalt arra is, hogy mivel a különneműek és az azonos neműek élettársi kapcsolatai más-más megfontoláson alapulnak, helyzetük is eltérő szabályozást követelne meg. Álláspontja szerint az egységes szabályozás nem szerencsés megoldás, a különböző partnerkapcsolatokat különbözően, más-más úton kellett volna rendezni.

Spanyolországban a fentiekhez hasonlóan továbbra is a házasság az együttélés alappéldája, ám emellett a legtöbb autonóm tartomány külön jogszabályt fogadott el, melyek az élettársi kapcsolatot rendezik. 1999 és 2003 között azokban a tartományokban is születtek ilyen tárgyú törvények, amelyek egyébként nem rendelkeznek hatáskörrel polgári jogi kérdések rendezésére. *Cristina González Beilfuss (Barcelona-i Egyetem)* utalt arra, hogy a tartományi szintű szabályozás a jogkövetkezmények rendezése terén nem lehet teljeskörű, mivel számos – pl. adójogi – kérdés rendezése kizárólag állami feladat.

A tartományi törvények hatálya kiterjed mind a különnemű, mind az azonos nemű élettársakra, s többségében a szabályozás mikéntje is azonos. Bár az élettársi kapcsolatok lényege éppen formátlanságukban rejlik, állami elismerésük megfogalmazása mindig azt a igényt veti fel, hogy fennállásuk konkrét aktushoz kapcsolódjék. A tartományi jogszabályok ebben a tekintetben vegyes megoldást követnek: a legtöbb tartományban a felek kifejezett és formához kötött nyilatkozata keletkezteti az élettársi kapcsolatot, míg máshol elegendő bizonyos időtartamú – egy éves, illetve három éves – együttélés (függetlenül a közös gyermek lététől is). Katalóniában a különnemű élettársi kapcsolathoz, akár a felek nyilatkozatán, akár az együttélés ténylegességén alapszik, ugyanazok a jogkövetkezmények kapcsolódnak, ugyanakkor azonos neműek számára az élettársi joghatások csak az előbbi feltétellel állnak be.

Ami az élettársi kapcsolat vagyoni joghatásait illeti, a tartományi szabályozások egy része egyáltalán nem tartalmaz ezzel kapcsolatos rendelkezéseket, másik részük igen, azonban messze nem mennek el addig a határig, amíg a francia *PACS*: az élettársak közötti vagyoni rendszert még diszpozitív jelleggel sem szabályozzák, a kapcsolat felbontását követő tartást, illetve megtérítési igények érvényesítését ugyanakkor lehetővé teszik. Az élettársi kapcsolat megszűnéséhez valamennyi tartományban elegendő a felek bármelyikének erre irányuló nyilatkozata.

Belgiumban a házassági-élettársi rendszer annyiban hasonlít a francia-spanyol megoldásra, hogy az együttélések formái között megfigyelhető az a hierarchia, amelynek csúcán a házasság áll. Abból a szempontból azonban már eltérés jelentkezik, hogy míg mind Franciaországban, mind Spanyolországban igen sok kritika érte és éri az élettársi kapcsolatok szabályozását, addig Belgiumban az 1998 óta törvényben szabályozott élettársi viszonyt nem tekintik a házasság intézménye elleni fenyegetésnek (amelyet egyébként Belgium – Hollandia után másodikként Európában – 2003-ban megnyitott az azonos nemű párok előtt is).

Walter Pintens (Leuven-i Egyetem) felvázolta a jelenleg hatályos belga szabályozás háromlépcsős rendszerét: alsó szintjén helyezkedik el a tényleges együttélésen alapuló élettársi kapcsolat. A jogalkotó az együttélésnek ezt a formáját nem szabályozza, sem létrejötté, sem megszűnése nem kapcsolódik formális aktushoz. Joghatások még abban az esetben sem fűződnek hozzá, ha élnek a rendelkezésükre álló regisztrációs lehetőséggel. A tényleges együttélés és a házasság között, a hierarchia középső tagjaként jelenik meg a jogilag szabályozott élettársi kapcsolat. Mind különnemű, mind azonos nemű partnerek számára – függetlenül attól, hogy rokonok-e – fennáll ez a lehetőség: írásbeli nyilatko-

zatuk alapján személyállapoti nyilvántartásban regisztrálják kapcsolatukat. Noha bizonyos körben a bejegyzett élettársi kapcsolat joghatásai hasonlóak a házasságéhoz, összességében jogkövetkezményei mégis korlátozottak, tekintve, hogy az élettársak nem kerülnek családi jogi kapcsolatba partnerük rokonságával, közös gyermekük fölött nem keletkezik közös szülői felügyeleti jog, s nem illeti meg őket az a jog sem, hogy közösen örökbefogadjanak gyermeket. Ami a vagyoni joghatásokat illeti, rájuk nézve a törvény a vagyonekülönítő rendszert rendeli alkalmazni, a kapcsolat megszűnését követően pedig nem terheli őket tartási kötelezettség.

Az együttélési formák **Hollandiában** szintén többlépcsős rendszert alkotnak, de ez alapjaiban különbözik a belga megoldástól. A Holland Polgári Törvénykönyv első könyve tartalmazza a házasságra vonatkozó rendelkezéseket, melyet nemcsak különneműek, hanem azonos nemű személyek is megköthetnek. 1998-ban intézményesítették Hollandiában az élettársi kapcsolatokat, s a bejegyzett partnerkapcsolat (*eingetragene Partnerschaft*) szabályai közvetlenül a házasság mellett nyertek elhelyezést. A hátrányos megkülönböztetés tilalmának jegyében elfogadott intézmény teremtette meg Hollandiában a lehetőséget arra, hogy azonos nemű párok államilag elismert kapcsolatra lépjenek. Természetesen az élettársak Hollandiában sem kötelezhetőek arra, hogy a köztük fennálló viszonyt hatósági úton elismeressék, következésképpen ismeretes a házasság nélküli, tényleges élettársi kapcsolat (*nichteheliche Lebensgemeinschaft*) is, melynek a különneműség szintén nem feltétele.

Ami a három együttélési forma családi jogi joghatásait illeti, a határozott választóvonal nem a házasság és az élettársi kapcsolatok között húzódik, hanem sokkal inkább a bejegyzett partnerkapcsolat és a tényleges, formátlan élettársi kapcsolat között, mely utóbbinak a száma fokozatosan nő és amelyet kifejezetten sem a családi jog, sem a polgári jog nem szabályoz. Ezzel szemben a bejegyzett élettársi kapcsolat jogkövetkezményei nagyon hasonlóak a házasságéhoz: a jogalkotó széles körben határozza meg az e kapcsolatban élők jogait és kötelezettségeit, valamint létrejöttének és megszűnésének szabályait (mivel a bejegyzett élettársi kapcsolat felbontása nem bírói úton történik, egyre többen házasságuk bontása helyett „átlépnek” bejegyzett partnerkapcsolatba, s ezt szüntetik meg). Ami ugyanakkor az egyéb – adójogi, társadalombiztosítási jogi – jogkövetkezményeket illeti, a tényleges együttélés egyre több területen a másik két együttélési formához hasonló joghatásokat vált ki.

Katharina Boele-Woelki (Molengraaff Intézet, Utrecht-i Egyetem) kiemelte, hogy jelenleg hiányzik a tényleges élettársi együttélések egységes jogi megítélése, annak ellenére, hogy bizonyos, a polgári jog által szabályozott jogkövetkezmények kapcsolhatóak hozzá. Nagyon sok vagyoni vita kerül a bíróságok elé, amelyek nem a családi jogi megközelítést alkalmazzák, hanem polgári jogi szempontok figyelembevételével hozzák meg döntésüket.

Szlovéniában a házasságról és a családról szóló törvény szabályozza az élettársi kapcsolatot mint férfi és nő közötti életközösséget. Feltétele, hogy a felek ne legyenek házasok, a kapcsolat tartós legyen és amennyiben nem állnak fenn azok az okok, amelyek esetén a házasság érvénytelenségét lehetne megállapítani, ugyanazok a jogkövetkezmények fűződnek hozzá, mint a házassághoz. A családi jogi joghatásokat illetően az élettársi kapcsolat vagyoni jogkövetkezményeket von maga után, ugyanakkor közös gyermek születése esetén az apai jogállást nem alapítja meg az élettársi kapcsolat, az apai státusz betöltése a gyermek kifejezett elismerésének eredménye. *Suzana Kraljić (Maribor-i Egyetem)* utalt arra, hogy az élettársakat egyéb jogágak is elismerik, így számos jogszabály tartalmaz rájuk nézve rendelkezéseket, ugyanakkor problémaként nevezte meg azt, hogy komoly nehézséget okoz az élettársi kapcsolat fennállásának megítélése is, tekintettel arra, hogy sem létrejötté, sem megszűnése nem formához kötött. A fenti szabályok csak a különneműek együttélésére irányadóak, jelenleg a szlovén jog nem ismeri el az azonos ne-

műek élettársi kapcsolatát, de az erről szóló törvényjavaslat már megszületett.

Horvátországban a házasság mellett az állam elismeri az élettársi kapcsolatot, de eltérő szabályok vonatkoznak a külön-neműek, illetve az azonos neműek kapcsolataira. Ami az utóbbit illeti, 2003-ban fogadták el az élettársi viszonyukat szabályozó törvényt, amely szerint az azonos nemű partnerek mindennemű formakényszer nélkül élettársi kapcsolatra léphetnek, amely családügyi joghatásokat ugyan nem vált ki, de bizonyos vagyoni jogkövetkezmények fűződnek hozzá – részint a megszűnését követő tartás, részint a vagyon megosztása terén –, feltéve, hogy a felek legalább három éve együttélnek.

A külön-neműek élettársi kapcsolatát családügyi jogviszonyként a családügyi törvény szabályozza 1993 óta. *Dubravka Hrabar (Zágráb-i Egyetem)* ismertette a horvát álláspontot, amely szerint az élettársi kapcsolat létrejötté, illetve megszűnése jelenleg nincs hatósági aktushoz, illetve bejegyzéshez kötve, s ennek bevezetését a későbbiekben sem tervezik, hiszen az élettársi viszony lényege éppen annak formátlansága, s attól kezdve, hogy az állam elismerése kell létrejöttéhez, nincs különbség a házasságkötés és a regisztráció között. Annak ellenére, hogy családügyi kapcsolatról van szó, az élettársak akkor alapíthatnak erre igényt, ha az legalább három éve fennáll, s akkor is csak a tartás és a vagyoni jog területén. A munkajogi, adójogi joghatásai ugyanakkor gyakorlatilag megegyeznek a házasságban élőkével.

Svédországban 2003-ban lépett hatályba az élettársi kapcsolatot szabályozó új törvény, amely megkülönböztetés nélkül vonatkozik az azonos neműek és a külön-neműek kapcsolatára. Ez az együttélés nem minősül családügyi kapcsolatnak, noha tartalmát tekintve hasonlít a házassághoz. Létrejötté – amely nem kötődik sem bejegyzéshez, sem más formális aktushoz –, megállapítható, amennyiben két ember tartósan együttél, közös háztartást tartanak fenn és közösen gazdálkodnak.

Bár sok tekintetben az élettársi kapcsolathoz olyan joghatások fűződnek, mint a házassághoz – értve ezalatt az adójogi, illetve társadalombiztosítási következményeket, illetve az élettársak és közös gyermekük jogi kapcsolatát –, éppen az élettársak egymás közötti viszonyának jogi rendezése tér el jelentősen a házasságban élőkétől: egyiküket sem terheli az együttélés megszűntével tartási kötelezettség és törvény alapján nem örökölnek egymás után. A gyengébb fél védelme messze nem valósul meg olyan mértékben, mint házasság esetén, amelynek oka az is, hogy az élettársakról szóló törvény lényegében két kérdést rendez: a közös lakás és a közös háztartás körébe eső vagyon sorsát. *Eva Ryrstedt (Lund-i Egyetem)* részletesen ismertette a törvény szabályait, illetve az ítélkezési gyakorlatot a közös lakás használata kérdésében.

Dániában – ahogyan a konferencián képviselt országok közül szinte mindenhol –, folyamatosan nő azoknak a száma, akik az élettársi kapcsolatot választják, s a statisztikai adatok egyértelműen jelzik azt is, hogy mind több és több gyermek születik ezekből a kapcsolatokból, ahogyan arra *Ingrid Lund-Andersen (Árhus-i Egyetem)* is rámutatott. A dán társadalom, illetve jog az élettársi viszonyt nem másodosztályú házasságnak tekinti, hanem külön törvényben szabályozott olyan együttélési formának, amelyet a felek éppen azért választanak, mert nem kívánják az állam beavatkozását, azt, hogy számukra állami szabályozás jogaikat, illetve kötelezettségeiket határozzon meg. Ennélfogva nem is célkitűzés az, hogy az élettársak helyzetét a házasokéhoz közelítsék, noha szem előtt kell tartani a gyengébb fél védelmét.

Az élettársi törvény értelmében a felek között nem keletkezik közös tulajdon, ennélfogva a bíróság – az élettársi kapcsolat megszűnését követően előterjesztett kérelemre – a jogalap nélküli gazdagodás elvét alkalmazva rendezi a felek vagyoni viszonyát (külön problémát jelent a közös háztartásban végzett munka megítélése). Az élettársak családügyi helyzete a fentieknek megfelelően alakul: bár a törvény tartalmaz a gyermek feletti közös szülői felügyeletre vonatkozó, illetve az apai jogállással kapcsol-

atos rendelkezéseket, a feleket nem illeti meg egymással szemben sem tartási, sem öröklési jogosultság.

Kanadában a családügyi kérdések egy része szövetségi hatáskörbe tartozik, míg más kérdésekben az egyes tartományok rendelkeznek hatáskörrel. Az élettársi kapcsolatok alakulásában – különösen, ami az azonos neműek kapcsolatát illeti –, nagy szerepet játszott a Jogok és Szabadságok Kanadai Kartája, valamint a bírói gyakorlat, amely a Kartában rögzített egyenlőség elvének értelmezése útján folyamatosan alakította és alakítja a joggyakorlatot: ez két kérdésben kiemelkedő, egyrészt a házasságban élők státuszát tekintve, másrészt pedig a nemi orientációt illetően.

Ahogyan azt *Winifred H. Holland (Ontario-i Egyetem)* kifejtette, jelenleg a házasság és az élettársi kapcsolat egyre közeledik egymáshoz, bár bizonyos különbségek továbbra is fennmaradnak és nehézségekkel továbbra is számolni kell. Ez utóbbiak sorában kiemelkedik az, hogy az élettársi kapcsolatra nézve nem alakult ki egységes definíció. Az eljáró bíróságoknak ennél fogva minden egyes esetben vizsgálniuk kell, hogy az évek során kialakult szempontok, definíció-elemek érvényesülnek-e, kezdve attól, hogy közös háztartást folytattak-e, egészen odáig, hogy miként ítélték meg kapcsolatukat harmadik személyek.

A legutóbbi év által hozott változás nem az élettársakat, hanem az azonos neműek házasságát érinti: 2003-ban több bírósági döntés is született, amelyek a Karta rendelkezéseibe, különösen a hátrányos megkülönböztetés tilalmába ütköznek tekintik az azonos neműek közötti házasság megtagadását.

Ausztráliában mind a nyolc állam rendelkezik a tényleges, házasság nélküli élettársi kapcsolatokra vonatkozó szabályozással, ám valamennyi állam eltérően rendezi jogállásukat – szemben a házassággal, amely egységes szövetségi szabályozás tárgya. Míg egyes államok elismerik az azonos neműek élettársi viszonyát, addig más tagállamok csak külön-neműek számára tartják fenn ezt az együttélési formát. Egyik állam szabályozása sem ismeri a bejegyzett partnerkapcsolat Európában több helyen is létező típusát, ezzel szemben az együttélés ténylegességére fektetnek hangsúlyt. New South Wales állam két feltétel esetén ismeri el az élettársi kapcsolat fennállását: párként élnek együtt és sem házasság, sem más családi kapcsolat nem köti őket össze. Ugyan az állami szabályozások a családügyi joghatások biztosítása terén is eltérnek egymástól – egyes államokban érvényesíthető a kapcsolat megszűnését követően tartási igény, másutt nem, illetve eltérő kritériumok alapján történik a vagyon megosztása –, összességében az élettársak jogi helyzete egyre közelebb kerül a házasokéhoz, tekintve, hogy a házasságban élők privilegizált státuszát alátámasztó érvek veszítenek erejükből.

Owen Jessep (Sydney-i Egyetem) kiemelte és előrelépésként értékelte, hogy ebben az államban a szabályozást kiterjesztették azokra a „gondoskodásban megnyilvánuló” kapcsolatokra, amelyek keretei között a nagykorú partnerek közeli viszonyban vannak egymással, kapcsolatuk nélkülözi a szexuális jelleget, de kölcsönösen gondoskodnak egymásról, ellátják egymást.

A nemzeti jelentések – különösen azért, mert az előadók is más-más aspektusát emelték ki az élettársi kapcsolat jelenségének, illetve szabályozásának –, egyértelművé tették, hogy számottevő szempontot kell figyelembe venni, amennyiben a német jogalkotó a reform jegyében olyan szabályozást óhajt alkotni, amely modellezhet szolgálat Európa számára. A német előadók, *(Dieter Martiny (Frankfurt am Oder-i Egyetem), Marina Wellenhofer-Klein (Hamburg-i Egyetem) és Nina Dethloff (Bonn-i Egyetem))* három kérdés köré csoportosították a megoldásra váró problémákat: az élettársi kapcsolat során felmerülő jogi kérdések, a kapcsolat megszűnésekor felvetődő jogi problémák, illetve az élettársi kapcsolatban élő szülők és a gyermek kapcsolata.

Németországban 2001-ben fogadták el az azonos neműek élettársi kapcsolatát szabályozó törvényt (*Lebenspartnerschaftsgesetz*), ugyanakkor a külön-neműek élettársi együttélése jogszabályilag nem rendezett helyzet, annak ellenére, hogy mintegy

két millióra tehető ezen élettársi kapcsolatok száma – az esetek bizonyos hányadában a tényleges együttélést házasság követi, más esetekben azonban a partnerek házasság helyett választják alternatív megoldásként.

Bár akad néhány szabály, amely a tényleges élettársi kapcsolatokra vonatkozik, az élettársak helyzete meglehetősen rendezetlen, amely a jogbiztonság hiányával jár. Egységes és egyértelmű jogforrás hiányában jelenleg a bíróságok ítélkezési gyakorlatából vonhatóak le következtetések státuszuk megállapítása érdekében. Noha érzékelhető az a törekvés, hogy az élettársak és a házasságban élők pozícióját hasonlóvá tegyék és alkalmazzanak is – sokak által vitatott módon – analógia útján az élettársi viszonyokra egyes házassági jogi rendelkezéseket, ez korántsem történik egységesen. Általában inkább az állapítható meg, hogy Németországban az élettársak nem rendelkeznek a házasságban élőkkel azonos jogokkal – egymással szemben nem terheli őket tartási kötelezettség, vagyoni viszonyaikra pedig többnyire a polgári jogi szabályokat alkalmazzák. Ez utóbbi eredményként a gyakorlat rendszerint csak akkor ismeri el közös tulajdon keletkezését, ha a felek ebben külön szerződésben megállapodtak, ennek hiányában megtérítési igénnyel lehet fellépni, illetve a jogalap nélküli gazdagodásra lehet hivatkozni.

Ami a konkrét vagyoni jogi problémákat illeti: az élettársi együttélés során vett háztartási felszerelési tárgyak feletti közös tulajdon elvileg nem vélelmezhető. A bíróság minden esetben megvizsgálja a konkrét körülményeket, ám megfelelő bizonyítékok hiányában azt a felet tekintik tulajdonosnak, aki a szerződés szerint a vételárat kifizette. A Legfelsőbb Bíróság főszabályként azt tartja szem előtt, hogy az élettársak által teljesített szolgáltatások, illetve kifizetések miatt a kapcsolat megszűnését követően nem érvényesíthetők megtérítési igények. Ez a megközelítés azonban több esetben erősen bírálható. Más álláspont szerint az élettársak vagyoni viszonyait a kapcsolat megszűnését követően a polgári jogi társaság mintájára kell megoldani, ám ez ugyanúgy nem vezet méltányos eredményre, mint a jogalap nélküli gazdagodás alapján való elbírálás. A fentiek alapján megállapítható, hogy az eljáró bíróságok által folytatott gyakorlat tovább aligha tartható fenn.

Ami az élettárs szülők és a közös gyermek, illetve egyikük gyermeke közötti kapcsolatot illeti, ez szintén nem kielégítően rendezett, különösen arra tekintettel, hogy nemcsak az élettársi együttéléstől származó gyermekek száma nő, hanem azoké az ún. újralkotott (*reconstructed*) családoké is, ahol a szülő új élettársi kapcsolatban neveli gyermekét. A jelenlegi szabályok azonban nem szolgálják megfelelően a gyermek érdekét. Az élettársakat a közös gyermek feletti szülői felügyeleti jog az együttélés időtartama alatt csak akkor illeti meg közösen, ha ebben megállapodtak, egyébként csak az anya rendelkezik szülői felügyelettel. Amíg a hatályos szabályozás értelmében a házastárs a házastárs gyermeke, azaz a mostohagyermek felett rendelkezik korlátozott szülői felügyeleti joggal, addig ez a jog nem illeti meg a mostohaszülőt az élettársi kapcsolatban, még akkor sem, ha hosszú évek óta fennálló kapcsolatról van szó. Ezekben az esetekben a gyermek nemzetközi egyezményben foglalt érdeke azt kívánja meg, hogy ne kerüljön sor a szülők közötti megkülönböztetésre azon az alapon, hogy házastársakként vagy élettársakként élnek együtt. A ténylegességet figyelembe kellene venni az azonos nemű szülők javára is, különösen, amennyiben hosszú időtartamú együttéléstről van szó.

A német jogalkotónak feltehetően először a következő – a konferencián is megfogalmazott – kérdésekben kell állást foglalnia: Milyen rendszerben kívánja szabályozni a különböző együttélési formákat? Miként helyezhető el a jogrendszerben a jelenleg hatályos szabályozásra tekintettel a különeműek közötti élettársi kapcsolat? Milyen kapcsolatban álljon egymással a különeműek és az azonos neműek élettársi együttélése? Az ezekben a kérdésekben elfoglalt álláspont meghatározó lesz az élettársi kapcsolatok részletes szabályozása során, akárcsak az a jogalkotónak azokról a ténylegesen együttélő partnerekről alkotott véleménye, akik mindenfajta állami beavatkozástól mentesen kívánják élni mindennapjaikat – legalábbis a kapcsolat megszűnéséig.

Dr. Szeibert Orsolya
egyetemi adjunktus

Hírek

Szeminárium az USA hitelbiztosítéki jogáról az Igazságügyi Minisztériumban

2004. január 21–22-én Harry C. Sigman professzor (University of California Los Angeles, UCLA), a hitelbiztosítékok jogának nemzetközileg elismert szaktekintélye, az UNIDROIT, az UNCITRAL, a Hágai Nemzetközi Magánjogi Akadémia, a Law Commission for England and Wales tanácsadója, a California Bar tagja, számos egyetem vendégprofesszora kétnapos szemináriumot tartott az Igazságügyi Minisztériumban a hitelbiztosítékok jogának Amerikai Egyesült Államokbeli szabályozásáról, vagyis a Uniform Commercial Code (UCC) 9. cikkelyéről. A szeminárium célja az volt, hogy egy, az európai (mind a kontinentális, mind az angol) hitelbiztosítéki rendszertől koncepcionálisan eltérő felfogással megismertesse a résztvevőket és ezzel segítse a magyar hitelbiztosítéki szabályozás átgondolását, az új Polgári Törvénykönyvben szükséges reformok megvitatását. A Minisztérium munkatársain kívül ügyvédi irodák és bankok, illetve a Magyar Országos Közjegyzői Kamara képviselték magukat.

Az Előadó széles történeti és összehasonlító perspektívába helyezte mondanivalóját, vázolta az egyes európai modellek kialakulásának folyamatát, majd ezzel összevetve az amerikai szabá-

lyozás kialakulását és lényegét. Rámutatott arra, hogy nem beszélhetünk egységes európai, vagy akár csak egységes kontinentális paradigmáról e területen, hiszen a rejtett (ti. nyilvántartásba vételhez nem kötött), fiduciárius hitelbiztosítékokra épülő német jog nem hozható közös nevezőre a külön törvényekben meghatározott, a dologi hatály szempontjából nyilvántartásba vételhez kötött ingó jelzálogjogokra épülő francia szabályozással, sem a fiduciárius biztosítékokat elvileg tilalmazó, átfogó ingó jelzálogjogot ismerő holland szabályozással, de még az azonos gyökerekből táplálkozó jogrendszerek is jelentősen eltérnek egymástól, nem utolsósorban az eltérő bírói gyakorlatnak „köszönhetően”. Példa erre a Code civilben foglalt joganyag eltérő fejlődése Franciaországban és Belgiumban (például a biztosítéki engedményezés kérdésében), vagy a fiduciárius hitelbiztosítékok eltérő megítélése a német és az osztrák bírói gyakorlatban. Az esetleges európai jogegységesítés e területen tehát nehezen tudna visszanyúlni valamiféle közös maghoz, így a racionális, a gyakorlatban bevált és exportálhatónak bizonyult, a kereskedelem igényeit kielégítő UCC-szemléletű szabályozás akár mintaértékű is lehet Európa számára. (Ezt igazolni látszik a *Study Group on a*

European Civil Code dologi hitelbiztosítékokkal foglalkozó albizottságának első tervezete is, legalábbis a UCC funkcionális, az ügylet jogi formája helyett annak gazdasági tartalmát előtérbe helyező szemlélete tekintetében, erről részletesen ld. alább.)

Az Egységes Kereskedelmi Törvénykönyv, a UCC tulajdonképpen modelltörvény, amely két intézmény, a National Conference of Commissioners on Uniform State Laws (NCCUSL) és az American Law Institute (ALI) égisze alatt jött létre, azonban az USA valamennyi tagállama (ideértve a nem vagy csak részben common law jogrendszerű Louisianát is) elfogadta és törvénybe iktatta. A NCCUSL az egyes tagállamok kormányzói, illetve törvényhozásai által delegált tagokból áll, egységes jog (*uniform law*) kidolgozásával foglalkozik, amelynek elfogadásáról a tagállamok döntenek. Az ALI a XX. század elején alapított intézet, tagjai az USA elismert gyakorló jogászai, bírái, egyetemi jogtudósok, ún. Restatementeket készít, amelyek egy-egy jogterület változásait, szintézisét készítik el (*Restatement of Contracts, Torts, Restitution, Suretyship* stb.) A UCC 9. cikkelyének első változatát 1952-ben fogadták el, kidolgozásában vezető szerepet vitt Grant Gilmore, Karl Llewelyn és Allison Dunham. (Llewelyn döntő szerepet játszott a UCC 2., az adásvételről szóló cikkelyének megalkotásában is.) A 9. cikkely legutóbbi revízióját egy, erre a célra megalakított bizottság 1993 és 1998 között végezte el, tizenöt, mindenki számára nyitott tanácskozást tartottak, 1998-ban mind a NCCUSL, mind az ALI jóváhagyták az elkészült új szöveget, s az USA tagállamainak többségében 2001. július 1-jén hatályba lépett a 9. cikkely új szövege. A UCC 9. cikkelye szolgált modellként a kanadai tartományok hitelbiztosítéki törvényeinek (*Personal Property Security Acts*) megalkotásakor, az új-zélandi hitelbiztosítéki jog megreformálásakor, illetve egy nemzetközi egyezmény, az ún. fokvárosi egyezmény (*Convention on International Interests in Mobile Equipment*), továbbá modelltörvények (például *Inter-American Model Law on Secured Transactions*) megalkotása során és jelenleg is inspirálja például a *Law Commission for England and Wales* vagy a *Study Group on a European Civil Code* munkáját.

A UCC 9. cikkelyének közismert, legfontosabb újítása a hitelbiztosítékok, a „hitelbiztosítéki jog” (*security interest*) egységes, funkcionális szemlélete, amely úgy az európai jogrendszerek fragmentált, dogmatikus szemléletéhez képest, mint az USA korábbi, a UCC-t megelőző jogához képest alapvetően új szemléletet hozott. Ezt a szemléletet az Előadó egy példán keresztül világította meg. Tegyük fel, hogy egy cégnek új számítógépekre van szüksége, az ehhez szükséges forrással azonban nem rendelkezik. Erre több megoldás is kínálkozik, például: a cég a számítógépeket megveheti egy kereskedőtől, aki tulajdonjog-fenntartás fejében hitelt nyújt, részletfizetést enged; lízingelheti őket, s a részletfizetések letelével automatikusan vagy egy névleges összeg ellenében tulajdont szerezhet; avagy egy banktól kölcsönt vesz fel, s a banknak elzálogosítja a banki hitelből megvásárolt számítógépeket. A UCC alapján az ügyleteket nem nevük, hanem tartalmuk szerint kell elbírálni, azaz amennyiben hitelbiztosítékként funkcionál egy adott jogi konstrukció, arra a 9. cikkely szabályait kell alkalmazni, függetlenül attól, hogy a hitelbiztosíték jogosultja formailag tulajdonos (tulajdonjogát fenntartó eladó, lízingbeadó, biztosítéki tulajdonos, biztosítéki engedményes) vagy korlátozott dologi jogosult (zálogjogosult), így a fenti példában szereplő ügyletek mind a UCC 9. cikkelyének hatálya alá tartoznak.

Szintén sajátos, hogy valamennyi engedményezés a 9. cikkely hatálya alá tartozik, függetlenül attól, hogy biztosítéki célú vagy valódi engedményezésről van szó. (Létezik azonban néhány kivétel e szabály alól, olyan esetekben, amikor nyilvánvalóan nincs finanszírozási jellege az ügyletnek: a követelés átruházása behajtás céljából; követelés-átruházás olyan engedményes részére, aki a szerződés szerinti főkötelezettség kötelezettje; egy korábbi tartozás fejében történő engedményezés stb.) Ugyanakkor ez nem jelenti például azt, hogy valamennyi engedményezés csak akkor

hatályos harmadik személyekkel szemben, ha nyilvántartásba vették, nem szükséges ugyanis a nyilvántartásba vétel, ha a követelések az adós (az engedményező) összes kintlevőségének nem teszik ki jelentős részét.

A UCC megértése szempontjából alapvető jelentőségű az ingó dolgok és követelések (együtt: *personal property*) kategóriáinak megértése (az ingatlanokra – *real property* – nem terjed ki a 9. cikkely szabályozása)¹, hiszen az egyes kategóriákban eltérő szabályok vonatkoznak például arra, hogy hogyan lehet biztosítani a hitelbiztosítéki jog harmadik személyekkel szembeni, dologi hatályát, elsőbbségét. A főbb kategóriák: általában vett javak (*goods*), ezen belül további négy alkategória: fogyasztói javak (*consumer goods*), árukészlet (*inventory*), mezőgazdasági termékek (*farm products*), illetve eszközök (*equipment*); befektetési eszközök (nyomdai úton előállított és dematerializált értékpapírok, értékpapírszámlák stb.); okiratok; követelések; ún. kereskedelmi kártérítési követelések (*commercial tort claims*); letéti számlák (*deposit accounts*); pénz; biztosított pénzkövetelésről kiállított rendes (nyomtatott formában előállított) vagy elektronikus okirat (*tangible chattel paper, electronic chattel paper*) stb. Látható, hogy a UCC mind az ingókat, mind a követeléseket számos alkategóriára bontja, ez a szabályozás megértését nem csekély mértékben nehezíti.²

A hitelbiztosítéki jog létrejöttének két alapvető létszakasza a UCC szerint: az *attachment*, illetve a *perfection*, előbbi az adóssal szembeni hatályossá válást, utóbbi a harmadik személy hitelezőkkel (és nem utolsó sorban a felszámolóval) szembeni hatályossá válást jelenti. A UCC tehát megkülönbözteti a kötelmi és a dologi hatályú hitelbiztosítéki jogot. A hitelbiztosítéki jog az adóssal szemben hatályosan létrejön, ha 1) az adósnak rendelkezési joga volt a biztosítékként leköötött vagyontárgyak felett, 2) a hitelező ellenértéket szolgáltatott, azaz hitelt nyújtott, és 3) a hitelbiztosítékként felhasznált vagyontárgy a hitelező birtokába (*possession*) vagy ellenőrzése (*control*) alá került, avagy az adós és a hitelező között hitelbiztosítéki megállapodás (*security agreement*) jött létre, amely tartalmazza a biztosítékként leköötött vagyontárgyak ésszerű azonosítást (*reasonable identification of the collateral*) lehetővé tevő leírását. A birtok, illetve az ellenőrzés megszerzésével a kontinentális fogalmak szerint tulajdonképpen kézizálogjog jön létre, a hitelbiztosítéki megállapodás alapján pedig jelzálogjog. Hitelbiztosítékként jövőbeni vagyontárgyak (*after-acquired property*) is felhasználhatók, kivéve a fogyasztói javakat, amelyek eredeti hitelbiztosítékként csak akkor használhatók fel, ha az adós legkésőbb a hitelnyújtástól (a hitelező szolgáltatásától) számított 10 napon belül megszerzi a fogyasztói javak feletti rendelkezési jogot. Szintén köthető hitelbiztosítéki megállapodás jövőbeni hitelnyújtás biztosítására. A dologi hatályúvá váláshoz további feltételeknek kell teljesülniük attól függően, hogy az ingók, illetve követelések mely kategóriájába tartozik az adott vagyontárgy. E feltételek: nyilvántartásba vétel (*filing*), birtokbavétel (*possession*), illetve ellenőrzés (*control*), bizonyos körben azonban automatikusan dologi hatállyal jön létre a hitelbiztosítéki jog (*automatic perfection*). Csak birtokbavétellel lehet „perfektuálni” a pénzen alapított hitelbiztosítéki jogot, birtokbavétellel is lehet perfektuálni az ingó dolgokon, az okiraton, nyomtatott formában előállított értékpapíron, a biztosított pénzkövetelésről szóló, nyomdai úton előállított okiraton fennálló biztosítéki jogot. Ellenőrzés alá vétellel perfektuálható a befektetési eszközön (értékpapírok), a letéti számlán, a biztosított követelésről elektronikus formában létező okiraton alapított biztosítéki jog. (A letéti számla kivételével ezek mindegyike perfektuálható bejegyzéssel is.) Az ellenőrzés fogalma alá több eset is tartozik, ilyen például a nyomdai úton előállított értékpapírok esetében a tényleges átadás, a dematerializált értékpapírok esetében a kibocsátó és az adós megállapodása, amely szerint a kibocsátó teljesíteni fogja a hitelező (a biztosítéki jogosult) utasításait, az adós újabb beleegyezése nélkül. Automatikusan, publicitást biztosító aktus nélkül hatályos harmadik személyekkel

szemben is: a fogyasztói javakon fennálló „tulajdonjog-fenntartás” (PMSI); az olyan engedményezés, amely – önmagában vagy más engedményezésekkel együtt – nem minősül az engedményező követeléseinek jelentős részére kiterjedő engedményezésnek; a befektetési eszközön az értékpapír-letétkezelő javára alapított biztosítéki jog stb. Bizonyos esetekben csak ideiglenesen áll fenn az automatikus dologi hatály, például a biztosíték tárgya helyébe lépő vételár, bevétel esetében 10 napig, nyomdai úton előállított értékpapírok esetében 21 napig.

A nyilvántartásba vétel (bejegyzés, filing) gyökeresen eltér a nálunk megszokottól: a jogosult ún. *financing statementet* (finanszírozási nyilatkozatot) nyújt be egy nyilvántartási hivatalhoz, vagy adott esetben elektronikus úton, e nyilatkozatnak az adós, illetve a hitelező nevét, valamint a biztosíték tárgyának leírását kell tartalmaznia. (Míg a biztosítéki szerződésben nem elegendő az olyan általános meghatározás, amely általában valamennyi vagyontárgyra, az adós összes vagyonára – *all assets* – utal, addig a bejegyzéshez szükséges nyilatkozatban ennek feltüntetése is elegendő.) Egy bejegyzés 5 éves időtartamra szól, ezt követően – az öt éves periódus lejártát megelőző fél éven belül – meg kell újítani (*continuation statement*). Ha a jogosult e megújítást elmulasztja, a biztosítéki jog dologi hatálya elenyészik, az kötelmi hatályúvá válik, méghozzá *ex tunc* hatállyal. Ha a biztosított alapkövetelést kielégítették, annak törlését külön nyilatkozással (*termination statement*) kell kérni. A finanszírozási nyilatkozatok tartalmát nem vizsgálja hatóság, a hitelező által benyújtott nyilatkozat adatai közvetlenül bekerülnek a nyilvántartásba. Ha az adósnak kifogása van egy, a tulajdonában lévő vagyontárgyra nézve beadott nyilatkozat (bejegyzett hitelbiztosítéki jog) kapcsán, bírói úton kereshet jogorvoslatot, illetve – a bírói úton kívül – bejegyeztesethet egy nyilatkozatot (*corrective statement*), amelyben kifogásolja az adott bejegyzés tartalmát, illetve tényét. Ilyenkor e nyilatkozat is az adott perszonalfólium részévé válik, de önmagában nem teszi érvénytelenné az esetleg visszaélészerűen történt bejegyzést. Arra is lehetőség van, hogy már a tényleges hitelnyújtást megelőzően sor kerüljön a bejegyzésre (*advance filing*), ebben az esetben a hitelnyújtás megtörténte után a finanszírozási nyilatkozat benyújtására visszamenőleges hatállyal szerez ranghelyet az adott biztosítéki jog.

Az Előadó hangsúlyozta, hogy a nyilvántartás tulajdonképpen nem bizonyít semmit, inkább egy figyelemfelhívás, jelzés a potenciális hitelezők részére, hogy a hitelt igénylő mely vagyontárgyait terhelheti más hitelező(k) javára fennálló hitelbiztosíték, a hitelező a jelzés alapján egyéb forrásokból szerez információt potenciális adósa vagyoni helyzetéről, hitelezőiről. A nyilvántartás másik funkciója nyilvánvalóan a biztosítéki jogok közötti rangsor megállapítása.

A rangsor (*priority*) szempontjából az alapvető elv az ún. *first to file-or-perfect rule*, másképpen *first in time, first in right* (qui prior est tempore, potior est iure), vagyis a bejegyzések sorrendje határozza meg a biztosított hitelezők közötti rangsort. Bejegyzésnek (*filing*) a finanszírozási nyilatkozat megküldését, beadását kell tekinteni, feltéve, hogy mellékelték a bejegyzés költségét, ez az ún. *tender rule*. A biztosítékkal rendelkező hitelezők megelőzik a biztosítékkal nem rendelkező hitelezőket, a pusztán az adóssal szemben hatályos biztosítéki jogokat is ideértve (*unperfected security interest*), legalábbis a csőd, felszámolás esetét kivéve. Az időbeli elsőbbség szabályát azonban számos kivétel áttöri, például a befektetési eszközön (értékpapírokon) ellenőrzéssel perfektuált biztosítéki jog akkor is megelőzi a bejegyzéssel perfektuált biztosítéki jogot, ha a bejegyzés korábban történt, mint az ellenőrzés megszerzése. Az értékpapír-letétkezelő javára létesített biztosítéki jog megelőzi a mások által, akár bejegyzéssel, akár ellenőrzéssel létesített biztosítéki jogot.

A hitelbiztosítékok egységes rezsimjében speciális helyet foglal el az ún. *purchase money security interest* (PMSI), ami a tulajdonjog-fenntartással rokonítható, de azzal maradéktalanul nem

azonosítható konstrukció. PMSI jogosultja lehet az a kereskedő, aki áruhitelt nyújt, vagyis akinek a javára a vevő biztosítéki jogot alapít a tőle megvett áruk vételárának biztosítékaképpen, avagy az a pénzhitelező, aki az általa finanszírozott adásvétel tárgyán biztosítéki jogot szerez. A PMSI és a tulajdonjog-fenntartás közötti első különbség tehát az, hogy előbbi átfogja az áruhitelt és a pénzhitelt, éppúgy lehet bank a jogosultja, mint kereskedő. (Ugyanazon a vagyontárgyon egy áruhitelező és egy pénzhitelező javára fennálló, két PMSI ütközésekor azonban az áruhitelező elsőbbséget élvez.) A PMSI jogosultja hozzáad valamit az adós vagyonához, s e „hozzáadott érték” tekintetében bizonyos feltételek mellett minden más hitelezőt megelőző biztosítéki jogot szerez (ún. *super-priority*), függetlenül a hitelbiztosítéki jogok bejegyzésének időpontjától. A dologi hatály megítélése szempontjából különbséget kell tenni aszerint, hogy a vagyontárgyak az adós árukészletébe kerülnek vagy azokat maga használja mint eszközöket. Ha a megszerzett vagyontárgyak az adós árukészletéhez tartoznak (azaz az *inventory* kategóriájába esnek), a PMSI jogosultja akkor szerzi meg ezt az elsőbbséget, ha egyrészt bejegyezteszi a biztosítéki jogot a vevő birtokbalépte előtt, másrészt értesíti az adós (a vevő) egyéb, a nyilvántartásban szereplő hitelezőit a PMSI-ről. Az árukészlet természetéből következik, hogy azzal a vevő folyamatosan kereskedik, ennek megfelelően a PMSI adósának (a tulajdonjog-fenntartással vevőnek) a vevői tehermentes tulajdont szereznek akkor is, ha tudnak a PMSI-ről, illetve annak ellenére is, hogy a PMSI jogosultja bejegyeztette azt a nyilvántartásba. Ennek egyetlen feltétele, hogy a vételre a rendes gazdálkodás körében (*in the ordinary course of business*) kerüljön sor. Ha a PMSI eszközökön (*equipment*) áll fenn, elegendő a vevő birtokbalépését követő 20 napon belüli nyilvántartásba vétel a dologi hatály megszerzéséhez.

Lehetőség van arra is, hogy a PMSI jogosultja valamennyi, általa finanszírozott ügyletből származó követelését biztosítsa egyes konkrét finanszírozási ügyletek alkalmával alapított biztosítéki joggal (*cross-collateralization*). Például A elad B-nek x vagyontárgyat, kikötve, hogy az x vagyontárgyon keletkező biztosítéki jog A valamennyi B-vel szembeni követelését biztosítja, nem csupán az x vagyontárgy vételára iránti követelését, majd később A elad B-nek y vagyontárgyat, kikötve, hogy az y vagyontárgyon biztosítéki jogot alapít nemcsak y vagyontárgy vételára iránti követelésének, hanem B-vel szembeni valamennyi követelésének biztosítására. Tehát, ha B kifizeti A-nak x vagyontárgy vételárát, az x vagyontárgy csak akkor mentesül a biztosítéki jogtól, ha y vagyontárgy vételárát is kifizette A-nak. A német jogban ezt az esetet kiterjesztett tulajdonjog-fenntartásként ismerik.

A biztosítéki jog érvényesítése, a kielégítési jog gyakorlása történhet bírósági vagy bíróságon kívüli úton, bár előbbi jelentősége a gyakorlatban csekély. A jogosult egyrészt birtokba veheti, ellenőrzése alá vonhatja a biztosíték tárgyát (bahajthatja a követelést), ha ez nem jár a közrend megzavarásával (ún. *breach of the peace, vi et armis contra pacem*); másrészt értékesítheti és a bevételből kielégítheti követelését; végül meg is tarthatja azt követelése részleges vagy teljes kielégítése fejében. Utóbbi esetben a hitelezőnek értesítenie kell az adóst és az érdekelt hitelezőket szándékáról és csak akkor tarthatja meg a biztosíték tárgyát, ha 20 napon belül nem tiltakozik ez ellen az adós vagy egy másik hitelező. Érdékelt hitelezőknek azok minősülnek, akik meghatározott időtartamon belül értesítik a biztosított hitelezőt a vagyontárggyal kapcsolatos követelésükről vagy nyilvántartásba vett biztosítéki joggal rendelkeznek. Tiltakozás esetén a biztosíték jogosultja köteles értékesíteni a biztosíték tárgyát. Az értékesítés történhet nyilvános árveréssel vagy anélkül, azonban minden esetben meg kell, hogy feleljen a kereskedelmi ésszerűség (*commercial reasonableness*) követelményeinek, így különösen ésszerű időn belül értesíteni kell az adóst és a törvényben meghatározott további érdekelteket a nyilvános árverés helyéről és idejéről, illetve arról az időpontról, amely után bármilyen egyéb

adásvételre fog sor kerülni. (Kereskedelmi ügyletek esetében az értékesítés előtt tíz nappal történő értesítés feltétlenül ésszerűnek minősül.) Kivétel az értesítés követelménye alól az az eset, amikor a biztosíték tárgya gyorsan romló vagy értékét egyébként gyorsan elvesztő dolog, avagy olyan vagyontárgy, amellyel valamely elismert piacon rendszeresen kereskednek.

Az Előadó megfontolásra ajánlotta a magyar polgári jogi kodifikáció során a UCC megoldásainak, különösen a dogmatikus megközelítés helyett a funkcionális szemléletnek az alkalmazását, a formális-jogi szempontok helyett a tartalmi-gazdasági szempontok, a gazdasági szereplők igényeinek tekintetbe vételét. Rámutatott arra, hogy az Európai Unióhoz újonnan csatlakozó

államok hitelbiztosítéki joga már most is több szempontból fejlettebb a nyugat-európai államokénál, az elmúlt másfél évtizedben Kelet-Közép-Európában végrehajtott reformoknak köszönhetően racionálisabb szabályozás jött létre, mint akár Németországban, ahol a BGB hibáit csak egy aktivista bírói jogalkotás, akár Franciaországban, ahol a Code civil hiányosságait számtalan, a szabályozás áttekinthetőségét megnehezítő külön törvény tudta korrigálni, így az új tagállamok hitelbiztosítéki szabályozása versenyképes az Európai Közösségben s akár mintául is szolgálhat a nyugat-európai tagállamok, illetve az Európai Közösség számára.

Dr. Csizmazia Norbert

JEGYZET

- 1 Kiterjed viszont a UCC hatálya az ingatlan részévé vált ingókra (*fixtures*).
- 2 Joggal írja Jan H. Dalhuisen: *International commercial, financial and trade law*, Oxford and Portland, Oregon 2000, 644: „*The distinctions seem ...*

over-elaborate whilst overlap and the attendant confusion cannot always be avoided.”

Új kiadvány!

A mediáció

A közvetítői tevékenység

Szerzők: **Dr. Barinkai Zsuzsanna, Dr. Bártfai Judit, Dr. Dósa Ágnes, Dr. Gulyás Kálmán, Dr. Herczog Mária, Dr. Horváth Éva, Dr. Kutacs Mária, Lovas Zsuzsanna**
Szerkesztő: **Sáriné dr. Simkó Ágnes**

A mediációnak, magyar fordításában közvetítésnek nevezett tevékenység lényege, hogy a vitás ügyekben döntésképtelenné váló felek a hazai szabályozás alapján a bírósági eljárás megelőzése érdekében egy semleges, pártatlan harmadik személy, a közvetítő bevonásával megkísérik vitás ügyekben megtalálni a mindkét fél számára megfelelő megoldást, amelyet a felek írásos megállapodásban rögzítenek.

A könyv célja, hogy bemutassa a hazánkban már működő békéltető, közvetítő testületek munkáját, nem hagyva ki a választottbírói eljárás keretében folytatott közvetítést sem. A kötetben megtalálhatók azok az ügycsoportok, amelyekben a közvetítésnek már hazánkban is több éves múltja van (ezek elsősorban a családi konfliktusokhoz, a fogyasztóvédelemhez és az egészségügyhez, valamint nagyobb vállalatok, cégek közötti szerződéses kapcsolathoz, munkajoghoz kapcsolódnak), és megismerheti az Olvasó a közvetítésre vonatkozó hazai jogkörnyezetet, ideértve az Országgyűlés által nemrégiben elfogadott, a közvetítői tevékenységről szóló törvény főbb rendelkezéseit.

Ára: 5264 Ft

Új kiadvány!

Polgári jogi fogalomtár

(Második, hatályosított, bővített kiadás)

Szerzők: **Dr. Bakó Károly, Dr. Jobbágy Zsuzsa, Sáriné dr. Simkó Ágnes, Dr. Simon Rita, Dr. Sümegi Péter, Dr. Tass Enikő**

Szerkesztő: **Sáriné dr. Simkó Ágnes**

Lektor: **Dr. Kisfaludi András**

A második kiadásban megjelenő *Polgári jogi fogalomtár* célja segíteni a magyar jogrendszerben történő eligazodást a hatályos jogi kifejezések jelentésének bemutatásával, a valós szabályozás összefüggéseinek feltárásával. Ennek érdekében a kötet lexikonszerűen, abécérendben közölt címszavakban áttekinti a magyar magánjog – ezen belül elsősorban a polgári jog és a nemzetközi magánjog – alapfogalmait, az egyes jogi szakkifejezések értelmezése mellett azok összefüggéseit és a jogforrásokat is megmutatja. Felhasználja továbbá a kialakult bírói gyakorlat eredményeit is.

A kötet hasznos szakkönyve lehet a gyakorló jogászoknak, jogalkalmazóknak, jogalkotással, illetve belső normalkotással foglalkozóknak ugyanúgy, mint az egyetemeken, főiskolákon, tanfolyamokon jogot tanulóknak.

Ára: 6608 Ft

Hamarosan megjelenik!

Ítéltáblai Határozatok

A jogalkalmazóknak a jövőben figyelemmel kell lenniük arra, hogy a fővárosi és a megyei bíróságok elsőfokú határozataival szemben előterjesztett jogorvoslati kérelmeket ma már a Legfelsőbb Bíróság helyett az ítéltáblák bírálják el, emiatt a joggyakorlat alakításának rendkívül fontos fórumaivá váltak az új fellebbviteli bíróságok.

A 2004 márciusában induló döntvénytár az ítéltáblák által **büntető, polgári, gazdasági és közigazgatási ügyekben hozott legfontosabb, a joggyakorlatot leginkább orientáló** határozatokat, valamint a kollégiumi állásfoglalásokat teszi közzé.

Az ítéltáblák döntéseit a Szerkesztőbizottság: *Dr. Lukács Zsuzsanna* a Fővárosi Ítéltábla, *Dr. Heidrich Gábor* a Szegedi Ítéltábla és *Dr. Lábady Tamás* a Pécsi Ítéltábla elnökei, valamint a három ítéltábla kollégiumvezetői és elismert szakemberei: *Dr. Czine Ágnes, Dr. Gál Judit, Dr. Juhász László, Dr. Kemenes István, Dr. Kertész dr. Princzinger Márta, Dr. Makai Lajos, Dr. Maráz Vilmosné* és *Dr. Matheidesz Ilona* válogatják és szerkesztik.

A folyóirat előfizetési díja 2004. évre (4 szám): 13 800 Ft

Családi Jog

Szerkesztőbizottság elnöke: **Dr. Kőrös András**

Szerkesztők: **Dr. Bencze Lászlóné, Dr. Csiky Ottó, Dr. Grád András, Dr. Katonáné dr. Pehr Erika**

A HVG-ORAC Kiadó 2003 tavaszán háromhavonta megjelenő, családjogi tárgyú szakfolyóiratot indított útjára. A jogi tárgykör nem korlátozódik a szűk értelemben vett családjogra, hanem a családdal foglalkozó, a családot, a gyermekek jogait érintő valamennyi jogterületre kiterjed (pl. a család alkotmányos védelmére, a polgári jogban a személyek jogára stb.), illetve olyan cikkeket, tanulmányokat közöl a folyóirat, amelyek a családjog „segédtudományainak” témáihoz tartozik (pl. származástani vizsgálatok, pszichológiai és pszichiátriai szakkérdések stb.).

A folyóirat 2004. márciusi számának tartalma:

- Dr. Gellérné dr. Lukács Éva: Családi ellátások az Európai Unióban
- Dr. Sőth Lászlóné: Az öröklési szerződéssel kapcsolatos néhány időszerű kérdésről
- Kerekasztal beszélgetés a közös szülői felügyeletről
- Dr. Papp Zoltán: Élet a megszületés előtt: a magzat mint páciens
- A gyermek-elhelyezések – pszichológus szakértői szemmel
Dr. Czenner Zsuzsa – Dr. Hajnal Ágnes: Szülői magatartásformák és következményeik a gyermek-elhelyezéseknél
- Kardos Klára: A gyermek-elhelyezési per gyermekellenességéről
- A gyermektartás és a gyermektartásdíj megelőlegezése
- Reiderné dr. Bánki Erika: (Könyvismertetés) Dr. Filó Erika és Dr. Katonáné dr. Pehr Erika: Gyermekvédelem, gyámügy

A folyóirat előfizetési díja 2004. évre (4 szám): 5060 Ft

Új kiadvány!

A társasági és a cégtörvény kommentárja I-II.

Második, hatályosított kiadás

Szerzők: **Dr. Gadó Gábor, Dr. Gál Judit, Dr. Komáromi Gábor, Dr. Makai Katalin,
Dr. Sándor Tamás, Dr. Sárközy Tamás, Dr. T. Nagy Erzsébet, Dr. Vezekényi Ursula,
Dr. Wellmann György**

Szerkesztő: **Dr. Sárközy Tamás**

A kétkötetes mű tartalmát a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény és a bírósági cégeljárásról szóló 1997. évi CXLV. törvény magyarázata képezi. Feldolgozza a Gt. és a Ctv. 1998. júniusi hatálybalépése óta kialakult bírói gyakorlatot, s bevesz elemzésébe olyan kapcsolódó területeket is, mint a polgári jogi társaság, a közhasznú társaság, vagy a nyilvánosan működő részvénytársaság vállalatfelvásárlási eljárása stb.

A Gt. és a Ctv. stabil joganyag, ugyanakkor részben az európai jogharmonizációból, részben más területek fejlődéséből következően mindig vannak változások. Miután a 2003. évi XXIV. törvény (üvegsebtörvény), illetve a 2003. évi XLIX. törvény viszonylag széles körű változást hajtott végre mind a Gt.-n, mind a Ctv.-n, a Kiadó megérettnek látta az időt arra, hogy a 2002 őszi kiadás után 2004 elején kiadja a Gt. és a Ctv. átdolgozott kiadását. Így az Olvasó 2004 elején a két törvény teljes körű és friss magyarázatát tarthatja kezében.

Ára: 15 120 Ft